

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta
Katedra sociologie

Bakalářská práce

Michaela Vobořilová

K otázce formování ekonomické kultury kapitalismu:

Od Maxe Webera k Peterovi L. Bergerovi

On the Question of the Forming the Economic Culture of
Capitalism: From Max Weber to Peter L. Berger

Praha 2010

vedoucí práce: doc. PhDr. Jiří Šubrt, CSc.

Poděkování

Děkuji vedoucímu bakalářské práce panu doc. PhDr. Jiřímu Šubrtovi, CSc. za odborné rady a podnětné připomínky při zpracování mé bakalářské práce.

Michaela Vobořilová

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze dne 15. 5. 2010

podpis

Anotace

Bakalářská práce se tematicky vztahuje ke koncepcím dvou osobností - Maxe Webera, jenž nastoluje problém ekonomické kultury kapitalismu ve své práci *Protestantská etika a duch kapitalismu*, a Petera L. Bergera, který Weberovy předpoklady rozvíjí. Cílem práce je kritická analýza a porovnání názorů na danou problematiku. Práce má teoretickou povahu a je vypracována historicko-srovnávací metodou.

Klíčová slova: Max Weber, Peter L. Berger, kapitalismus, ekonomická kultura, protestantská etika, duchovní kapitál, multiple modernities

Abstract

The bachelor thesis topic relates to the concepts of two personalities - Max Weber who presents the problem of the economical culture of capitalism in his work *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism*, and Peter L. Berger who Weber's assumptions developed. The aim of this work is critical analysis and comparison of views on the issue. The work is based on the comparative-historic method.

Keywords: Max Weber, Peter L. Berger, capitalism, economic culture, protestant ethic, spiritual capital, multiple modernities

Obsah

1. Úvod.....	6
2. Max Weber	6
2.1 Kapitalismus.....	7
2.2 Protestantská etika a duch kapitalismu	10
2.2.1 Myšlenkové pozadí	11
2.2.2 Práce – Problém	12
2.2.3 Idea povolání asketického protestantismu	17
2.3 Protestantská etika v nezápádni kultuře	19
2.3.1 Konfucianismus a taoismus	20
2.3.2 Hinduismus a buddhismus	21
2.3.3 Starý judaismus	22
2.3.4 Islám	22
2.4 Shrnutí	23
3. Peter L. Berger	24
3.1 Kapitalismus.....	24
3.2 Pojem ekonomická kultura	27
3.3 Duchovní kapitál.....	29
3.3.1 Roger Finke.....	29
3.3.2 Robert D. Woodberry	30
3.3.3 Peter L. Berger a Robert W. Hefner.....	31
3.4 Multiple modernities	33
3.5 Individuální autonomie a svoboda	37
3.6 Berger a protestantská etika	41
3.7 Je „duch kapitalismu“ stále živý?	42
3.8 Shrnutí	47
4. Závěr.....	50
5. Bibliografie	51

1. Úvod

Sociální vědci se již od počátků vzniku sociologie snaží nalézt odpověď na otázku zrodu a formování kultury kapitalismu. Budeme-li sledovat historický vývoj vědeckých teorií zabývajících se touto problematikou, můžeme si povšimnout mnohých pokusů, směrů a cest, jak tento proces uchopit.

Tato práce se bude věnovat pouze jednomu, ovšem nemálo významnému pohledu. Základní problematikou je zde otázka, která je již více než století diskutována: jakou roli hraje při procesu formování ekonomické kultury kapitalismu náboženství a z něho vznikající postoje a jednání. Při pohledu na světový vývoj, rozšiřování kapitalismu a jeho kultury do nezápadních zemí světa, se tato otázka jeví stále aktuální, neboť koexistence specifických hodnot, jednání a kapitalismu je jednou z cest, jak porozumět současnému vývoji.

Průkopníkem tohoto přístupu byl významný německý teoretik Max Weber, jenž problematiku nastolil především ve své studii *Protestantská etika a duch kapitalismu*. Základní principy, které v ní stanovil, dále používal při své analýze mimoevropských náboženství a jejich hospodářské etice. Jeho dílo bylo mnoha vědci kritizováno, některá z jeho tvrzení byla vyvrácena, přesto jsou však jeho otázky stále inspirující a nalezneme mnoho současných teoretiků, kteří se považují za jeho pokračovatele.

Za jednoho z nich se pokládá i současný americký sociolog Peter L. Berger. Ve svém díle se tematicky dotýká především sociologie náboženství a vědění. Weberovu koncepci protestantské etiky rozvíjí a pokouší se ji aplikovat na současný západní svět.

V této teoretické práci se budu snažit pomocí historicko-srovnávací metody představit a kriticky analyzovat koncepce Maxe Webera a Petera Bergera s důrazem na odhalení jejich teoretických podobností a odlišností.

2. Max Weber

Max Weber, velký německý teoretik ekonomie a sociologie, nastolil jako jeden z prvních problematiku vzniku kapitalistické kultury. Věřil, že právě náboženství bylo hlavním činitelem v procesu zrodu ekonomické kultury, jelikož umožnilo – i když spíše nezamýšleně – rozšíření racionalismu a pomohlo k prosazení takových hodnot a chování, které byly k modernímu kapitalismu přátelské. Na základě tohoto pohledu se Weber dále ve své práci věnoval analýze dalších světových náboženství s cílem zjistit, zda by se i v nich mohl prosadit „duch kapitalismu“. Svou prací ovlivnil mnoho dalších vědců.

Kapitola se bude věnovat představení tří pro naše účely relevantních témat teoretické koncepce Maxe Webera. Nejprve bude krátce představen pojem kapitalismus. Další část se bude zabývat kritickou analýzou Weberovy studie *Protestantská etika a duch kapitalismu*. V třetí části budou představeny základní znaky světových náboženství. Závěr bude věnován krátkému shrnutí.

2.1 Kapitalismus

Jak je známo, otázka kapitalismu provázela Maxe Webera téměř celý vědecký život a tvořila jedno ze základních témat jeho práce v ekonomicko-sociologické oblasti. I když se Weber nikdy nevěnoval problému kapitalismu jako celku, ve všech jeho aspektech a souvislostech, velmi detailně rozpracoval jeho kulturní dimenzi. Spíše než preciznímu definování pojmu kapitalismus, se Weber snažil představit difference jeho jednotlivých druhů, přestože ani v tomto případě nevytvořil ucelený koncept. Tato kapitola bude věnována přednesení základních znaků moderního racionálního kapitalismu, tak jak jej Weber ve svém díle představil.

Dle Maxe Webera lze o kapitalismu jako o výrobním procesu mluvit ve všech dobách i společnostech. Je však nutné jej rozlišit na dvě základní formy.¹ Ty, které existují již mnoho století - oproštěné od nové etiky - a formy, které se vytvořily v západních společnostech. Právě novou formou kapitalismu, moderním racionálním kapitalismem, jehož vznik je do značné míry spjat s protestantskou etikou zrozenou v západní společnosti, se Weber ve svých studiích zabýval především.

Max Weber, jak je tedy patrné, věnoval zvýšenou pozornost kulturnímu aspektu moderního racionálního kapitalismu, jeho samotný zrod si pak lze představit jako vysoce komplexní proces, během něhož vzniklo zcela nové ekonomické myšlení a etika, zrodily se nové ekonomické instituce a v neposlední řadě vedl tento proces k obrovskému urychlení inovací a vývoje technologií. Podle Webera můžeme hovořit o moderním kapitalismu tam, kde je zisk hlavním cílem trhu a kde jedinci považují zisk za základ výroby svých podniků². Klíčovou roli v moderním kapitalismu tedy ve Weberově pojetí představuje podnikatelský subjekt. Abychom mohli hovořit o moderním kapitalismu, musí podnikatelská činnost představovat většinový způsob ekonomického hospodářství. Západní kapitalismus se tedy od ostatních druhů kapitalismu odlišuje svou racionální tvorbou zisku v tom smyslu, že zisk není použit pro uspokojení svých potřeb a vytvoření vlastního pohodlí, ale použit pro novou investici. Kapitalismu této podoby vyžaduje struktury trhu plně racionalizované spojené univerzálním médiem – penězi. Jak si Weber dobře uvědomuje, sociální vztahy jsou v moderním kapitalismu zpětně racionálně regulovány (skrze peníze) díky přesně organizované dělbě práce, která je založena na koncepci občana.

Jak již bylo řečeno, Weber v žádném ze svých děl nevymezil přesnou definici termínu moderní kapitalismus³, přesto však u něj lze vyčíst jeho základní znaky. Velmi pěknou

---

¹ Weber o tomto rozlišení hovoří nejen v knize protestantská etika a ducha kapitalismu ale také v díle *Wirtschaft und Gesellschaft*, ve kterém prezentuje mnoho dalších druhů kapitalismu

² SWEDBERG Richard: *The Max Weber dictionary: key words and central concepts*. Calif. Stanford Social Sciences Stanford 2005. s. 25

³ DURTSCHI, George: *Der Begriff des Kapitalismus bei Max Weber*. Zürich: University Zürich. 1966. s. 28

charakteristiku ve své knize předkládá Richard Swedberg⁴. Jeho pokus o shrnutí základních znaků Weberova pojetí kapitalismu⁵ je složen ze tří sumarizací:

„Faktory, které ve svém konečném důsledku produkují kapitalismus: racionální podnikání, racionální účetnictví, racionální technologie, racionální právo, racionální duch, racionální vedení života, racionální ekonomická kultura.

Nejobecnější předpoklady současného kapitalismu: racionální kapitalistické myšlení, racionální technologie, racionální nebo spolehlivé právo, svobodný trh, svobodná práce, komercializace ekonomického života.

Charakteristiky západního kapitalismu a jeho příčiny: racionální organizace práce, nerozdělení vnitřní a vnější ekonomiky, moderní stát, racionální právo, moderní věda, racionální etika projevující se v chování lidí.“⁶

Max Weber dále upozorňuje, že moderní kapitalismus má velký sklon k byrokratickým formám organizace projevujícím se nejen v kapitalistických podnicích, ale také v samotném státním zřízení. Na samém počátku vzniká svobodný trh odpovídající racionálnímu myšlení ideologicky, ale jeho struktura není ještě přizpůsobena. Postupem času se však trh stále více přibližuje k racionálnímu uspořádání vztahů, podle Webera tedy k byrokracii.

Racionalismus Weber považuje za základní pohonný prvek, který zapříčiňuje vznik moderního kapitalismu. Přesto si však je vědom, že samotný proces racionalizace může ve svém konečném důsledku vést k iracionalitám, jinak řečeno nezamýšleným důsledkům. Weber popisuje především dvě iracionální stránky. Nejdříve hovoří o spekulativní povaze kapitalistického trhu. Tento spekulativní charakter otevírá prostor k charismatickým elementům, které mohou být následně nebezpečné pro samotné existování kapitalistického systému. Druhý paradox se dle Webera objevuje v důsledku velké dynamiky shromažďování

---

⁴ SWEDBERG Richard: *Max Weber and the idea of economic sociology*. Princeton, N. J.: Princeton University Press, 1999.

⁵ Toto shrnutí však vychází z knihy *Wirtschaftsgeschichte*, která vyšla až po smrti Maxe Webera a vychází tak ze záznamů jeho žáků

⁶ SWEDBERG (1999) s. 18

kapitálu. Akumulace většího množství kapitálu vytváří rentu, která dále brání dynamice a uvádí systém do statické polohy.

Hlavním tématem práce Maxe Webera je hledání důvodu, proč se moderní racionální kapitalismus vytvořil právě a jedině v západních zemích. Západní společnost podle něj umožnila vznik moderního kapitalismu především díky svým specifickým kulturně-historickým rysům. Weber rozlišuje dvě základní charakteristiky. Prvním důležitým bodem je světský asketismus, obsažený v nové etice – Weberem nazvaný „duch kapitalismu“⁷. Tato nová etika, jejíž původ Weber hledá u protestantismu, napomohla přechodu od tradičního hospodářství k modernímu kapitalismu a ve svém konečném důsledku vedla ke smíření světského světa se světem náboženským. Druhým významným bodem je existence pluralismu moci. V západních společnostech byla moc již od počátku díky křesťanství rozdělena mezi mnoho autorit. Nebylo tak možné, aby vzniklo podobné centrální byrokratické politicko-ekonomické uspořádání, jaké bylo například v Číně za imperialistické říše, a mohly se tak zrodit autonomní struktury.

2.2 Protestantská etika a duch kapitalismu

Ve své studii *Protestantská etika a duch kapitalismu* Max Weber nastolil problém ekonomické kultury kapitalismu. Předložil zde myšlenku existence určité souvislosti mezi protestantismem a kapitalismem. Podle Webera je to právě nové pojetí smyslu povolání objevující se u protestantských národů, které pomohlo vzniku „ducha kapitalismu“.

Práce Maxe Webera *Protestantská etika a duch kapitalismu* poprvé vyšla v letech 1904-1905 v *Archiv für Sozialwissenschaft und Politik*. Weber ji rozdělil do dvou částí. První, nazvaná „Problém“ se dělí na tři kapitoly: 1. *Konfese a sociální rozvrstvení*, 2. *Duch kapitalismu* a 3. *Lutherova koncepce povolání. Úkol zkoumání*. Tato část byla zcela přeložena do českého jazyka a v citacích bude odkazováno na český překlad⁸. Druhá část „*Idea povolání*“

---

⁷ Podrobněji v následující kapitole

⁸ WEBER, Max: *Metodologie, sociologie a politika*. Praha : OIKOYMENH, 1998. 351 s.

asketického protestantismu“ se dělí na dvě kapitoly 1. *Náboženské základy askeze zaměřené na tento svět* a 2. *Askeze a kapitalismus*. Tato část byla přeložena pouze z části a bude tak odkazováno na německý⁹ i český text¹⁰.

První část kapitoly bude věnována představení základních myšlenkových proudů, ze kterých Weber čerpal. Následná část bude věnována kritické analýze jednotlivých částí studie.

2.2.1 Myšlenkové pozadí

Přestože Weberova myšlenka vlivu protestantismu na kapitalismus vzbudila velké reakce na vědeckém poli, samotná idea zcela revoluční nebyla¹¹. Jednalo se spíše o vyústění již existujících úvah či o reakci na práce, které na vztah mezi určitým typem náboženství a ekonomickou kulturou kapitalismu ve Weberově době poukazovaly. Sám Weber ve své studii na mnohé z nich odkazuje.

Jedním ze základních pramenů, ze kterých Weber vycházel, byla disertační práce jeho studenta Martina Offenbachera, který se snažil nalézt korelace mezi sociálním postavením různých náboženských skupin. Offenbacher ve své práci dospěl k závěru, že protestanti jsou ve vzdělání a ekonomické úspěchu značně úspěšnější než katolíci.

Další významnou postavou, zabývající se touto problematikou, byl Eberhard Gothein. Gothein ve svém díle *Wirtschaftsgeschichte des Schwarzwaldes*¹² již v roce 1892 poukazuje na propojenost kalvinismu s kapitalismem.

Na Gotheina pak ve svých studiích navazuje jeden z Weberových kolegů a konkurentů, Werner Sombart. Sombart ve své práci k tomuto tématu ovšem nezaujal zcela jasné

---

⁹ WEBER, Max: *Die Protestantische Ethik und der "Geist" des Kapitalismus*. Weinheim : Beltz Athenäum, 1993. 203s.

¹⁰ WEBER, Max: *Autorita, etika a společnost : pohled sociologa do dějin*. Praha : Mladá fronta, 1997. 294 s.

¹¹ LOUŽEK, Marek: *Max Weber: Život a dílo Weberovské interpretace*. Praha: Karolinum, 2005. s. 149

¹² GOTHEIN, Eberhard: *Wirtschaftsgeschichte des Schwarzwaldes*: Strassbourg, Trübner, 1892

stanovisko a často se vyjadřoval dokonce protichůdně¹³. V některých pasážích své práce tvrdí, že vysvětlovat vznik nové etiky vlivem náboženské skupiny je značně unáhlené, v jiné, že protestantismus podpořil vývoj kapitalismu. Sám viděl vznik moderního kapitalismu především v židovském vlivu. Při čtení Weberovy práce je však jasné, že Sombartovu práci znal, Lehmann dokonce vyslovil hypotézu, že Weber ve své práci se Sombartem polemizuje.

Další autor, který Webera pravděpodobně ovlivnil, byl jeho přítel George Jellinek, profesor na univerzitě v Heidelbergu, který ve své teorii poukazoval na to, že politická a občanská práva byla spíše výsledkem pietistických disidentů ze 17. století, než osvícenství. Weber pak v podstatě tuto myšlenku aplikoval na kapitalismus.

Posledním z výčtu vlivů je neméně významný vliv Weberovy rodiny. Jeho matka byla velmi zbožnou členkou pietistické církve, otec liberální agnostik.

2.2.2 Práce - Problém

2.2.2.1 Konfese a sociální rozvrstvení

Max Weber v úvodu své práce poukazuje na propojení kapitalismu a protestantismu. Tento vztah představuje skrze statistiky, které podle něj zcela jasně ukazují, že kapitálové vlastnictví se s největší mírou nachází u protestantů. Stejně tak je tomu i u geografického rozmístění, kdy v nejvíce prosperujících oblastech převládá protestantské obyvatelstvo. Při použití statistik si je však Weber dobře vědom, že není zcela možné určit, zda je právě konfese příčinou hospodářských změn či je-li tomu naopak. Důležitou historickou otázku Weber vidí v hledání důvodu „*predispozice ekonomicky rozvinutých oblastí pro církevní revoluci*“¹⁴. Odstranění ekonomického tradicionalismu je velmi pravděpodobně doprovázeno zpochybňováním dosavadní církve. Avšak reformace jako odklon od tradicionalismu církve předešlé, je ve své podstatě pouze nahrazení jednoho panství panstvím novým. Paradoxní však je podle Webera

---

¹³ LEHMANN, Harmut: *Ascetic Protestantism and Economic Rationalism : Max Weber Revisited after Generations*. Harvard : Theological Review 80, 1987. Č. 3, s. 310

¹⁴ WEBER, Max: *Metodologie, sociologie a politika*. Praha : OIKOYMENH, 1998. s. 184

to, že je to právě puritánský a přísný přístup nového kalvinismu, ve kterém se ve svých počátcích kapitalismu zrodil.

Při své analýze historicko-politické konfesní situace objevuje Weber určitou přetrvávající specifičnost uvnitř protestantismu. Protestanti podle něj mají vždy (ať už jsou ovládaní nebo vládnoucí, či v menšině nebo většině) sklon k podpoře ekonomickému racionalismu. „*Důvod odlišného chování musíme tedy co do jeho hlavní příčiny hledat v přetrvávající vnitřní specifičnosti a nikoli jen v příslušné historickopolitické konfesní situaci*“¹⁵. Weber dále uvádí úryvek z díla Offenbachera, který popisuje velmi často vnímané protikladné chování katolíků a protestantů. Katolíci jsou podle něj „odcizeni světu“ svým asketickým přístupem a protestanti se oddávají „světské radosti“. Dle Webera byl však protestantismus ve svém počátku přesným opakem, tedy byl přísně asketický. Je nutné si uvědomit, že původní protestantismus by měl k dnešnímu modernímu životu zcela nepřátelský postoj, při hledání příbuznosti tedy musíme sáhnout ne po stránkách „světské radosti“, ale hledat rysy čistě náboženské. Hlavním úkolem je, co možná nejpřesněji formulovat základní spoj a nalézt první zárodky kapitalismu.

2.2.2.2 „Duch“ kapitalismu

Pojem „duch“ kapitalismu Weber přesně nedefinuje. Sám v úvodu přiznává, že se nemůže k přesnému definování přistoupit hned na počátku, ale bude třeba postupně definici nakomponovat z podstatných složek dějinné skutečnosti. Zcela jasná a konečná definice tedy může být až na samotném konci zkoumání.

Weber se rozhodl pro „provizorní“ vykreslení pojmu skrze úryvek Benjamína Franklina, který podle něj má zcela dostatečně vykreslit „ducha“ kapitalismu se všemi jeho specifikami a to, což je zejména podstatné, v podobě již náboženstvím nezatížené. Weber se domnívá, že „duch“ kapitalismu je specifický druh etiky, který vyzdvihuje povinnost každého jedince zvětšovat svůj kapitál a majetek. Zvětšování kapitálu je ovšem důležité samo o sobě a ne jako

---

¹⁵ WEBER(1998) s. 187

prostředek k něčemu dalšímu. Zásadním kritériem se stává utilitarismus – za ctnostné je považováno pouze to, co je užitečné, tedy to, co vede k většímu získání peněz. „Duch kapitalismu“ je soubor duchovních postojů a norem životního stylu, které umožňují vznik kultury kapitalismu tím, že odůvodňují a ospravedlňují vydělávání peněz. Podstatou získávání a hromadění peněz je pak naprosté omezování požitků.

Weber ve své práci připouští, že hamižnost existovala již dříve, v dobách předkapitalistických. Zásadní rozdíl ale spočívá v tom, že v jeho době se touha po penězích stala masovým jevem a peněžní zisk jako sebeúčel je hlavním životním cílem velké části společnosti.

Stejně tak i kapitalismus existoval již dříve (v Číně, Indii, v antice, středověku), neobsahoval však dnešní „étos“ a hospodařil pouze tradičně (prodávalo se za tradiční cenu, od stálých kupců k stálým klientům).

Hlavním protivníkem „ducha kapitalismu“ byl od počátku tradicionalismus. Tradicionalismus chápe Weber jako určitý způsob životního stylu, kdy člověk netouží žít jinak, než doposud žil. Jako příklad ve své studii uvádí změnu výše úkolových mezd. V případě jejich zvýšení došlo namísto navýšení produktivity k jejímu snížení, neboť lidé pracovali jen tak, aby mohli žít na stejné úrovni.

Aby mohl být tradicionalismus odstraněn, je třeba vytvořit pocit odpovědnosti za práci a především se musí změnit vnímání práce jako prostředku k udržení standardu na práci ve prospěch vnímání práce jako sebeúčel. Takovou změnu nemohou způsobit pouze izolovaní jedinci, ale musí být nesena skupinami. Za takovou skupinu Weber považuje protestanty. Právě protestanti přinesli se svým učením změnu vnímání práce jako „povolání“ určené jedinci Bohem. Cílem práce přestalo být pouhé pracování za co nejmenší výkon s udržením si maximálního původního pohodlí, ale práce se stala účelem sama o sobě. Příchodem moderního kapitalismu se tedy nevytvořil žádný nový kapitál, ale jen se změnil přístup ke kapitálu, díky novému „duchu“.

Přechod mezi tradičním hospodařením a kapitalistickým duchem může být chápán jako přechod k racionalizaci. Weber však upozorňuje, že nesmíme protestantismus chápat zjednodušeně pouze jako projev racionalismu, neboť racionalizovat můžeme podle velmi rozdílných hledisek a mnoha různými směry. Navíc samotný vznik pojmu „povolání“ (být povolán Bohem k nějaké činnosti) je spíše jevem iracionálním, protože peněžní zisk jako „povolání“ je z hlediska náboženství zcela zavrženíhodný.

2.2.2.3 Lutherova koncepce povolání. Úkol zkoumání

Ve třetí části se Weber věnuje pojmu „povolání“. Pojem „Beruf“ či „calling“ s významem Božího povolání se objevuje dle Webera pouze u protestantských národů, u katolických národů se podobný výraz nevyskytuje, nebo nemá náboženský nádech. Samotný pojem povolání ve smyslu *„oceňování splnění povinnosti ve světském povolání jakožto nejvyššího obsahu, který mravní sebekontrola vůbec může do sebe přijmout“*¹⁶ však nepřišel přímo z ducha Bible, ale vznikl při překladech Bible, tedy z ducha překladatelů. Z těchto překladů se pojem dále šířil do obecné mluvy protestantských národů.

Weber se podrobněji věnuje vzniku myšlenky povolání u Luthera. Luther ve svém učení s postupným růstem odporu proti katolické církvi stále více stupňoval význam světského povolání, jenž se pro něj nakonec stal *„výrazem lásky k bližnímu“*¹⁷. Luther pozvedl náboženský význam každodenní práce a právě z této myšlenky se nechtěně zrodilo „světské povolání“ v moderním kapitalismu. Weber však zdůrazňuje, že Luther nemůže být v žádném smyslu spojován s kapitalistickým „duchem“, protože jeho učení bylo v každém ohledu proti smýšlení, které bylo vykresleno na příkladu textu B. Franklina, navíc byl vždy bojovníkem proti obchodu.

---

¹⁶ WEBER (1998) s. 229

¹⁷ WEBER (1998) s. 231

„Reformace tedy byla důležitá především svým pozvednutím mravního akcentu a náboženské „prémie“ za práci vezdejší, která se realizovala skrze povolání.“¹⁸

Povolání v Lutherském smyslu zůstává propojeno s tradicionalismem, člověk má přijmout Boží vůli skrze naplnění povolání, ke kterému je Bohem vyvolen. U Luthera však byla vždy potlačována stránka asketické sebedisciplíny, neboť byla chápána jako projev svátosti skrze dílo a proto byla posunuta do pozadí. Lutherovo povolání je tedy prvním stupněm v hledání počátků „ducha“ kapitalismu.

Weber svou pozornost obrací na jinou protestantskou církev, a to na kalvinismus, protože v něm je silně propojen životní způsob s náboženským východiskem. Právě pro svou etickou odlišnost, se stal kalvinismus skutečným nepřítelem jak katolíkům, tak luteránům. V jeho zásadách se objevuje puritánský způsob života, kdy se světský život stává životním úkolem.

Weber v závěru první části své práce tvrdě kritizuje zjednodušování a doktrinářský přístup ke vzniku kapitalismu, tedy chápání kapitalismu pouze jako důsledek reformace, popřípadě chápání kapitalismu (jako hospodářského systému) jen jako výsledek reformace. Zdůrazňuje, že je nutné si uvědomit, že reformace nebyla jediným možným historickým vyústěním. Ve skutečnosti vždy působí mnoho jevů – ekonomických, politických i náboženských. Ve své studii chtěl pouze poukázat na „spřízněnost volbou“¹⁹ mezi určitou formou náboženství a etikou povolání, vytvořit tak směr, kterým se může ubírat další zkoumání, ale k hodnocení, do jaké míry náboženství ovlivnilo moderní kulturu, můžeme přistoupit teprve tehdy, až tento vztah bude jednoznačně prokázán.

---

¹⁸ WEBER (1998) s. 234

¹⁹ V originále „Wahlverwandtschaft“

2.2.3 Idea povolání asketického protestantismu

2.2.3.1 Náboženské základy askeze zaměřené na tento svět

V první kapitole druhé části své práce se Weber snaží zmapovat základní podoby asketického protestantismu. Uvádí čtyři: 1. Calvinismus 17. století, 2. Pietismus, 3. metodismus a 4. Sekty novokřtěnců²⁰. Weber si je vědom, že toto rozlišení od neasketických církví je značně problematické a upozorňuje, že se posuny podob asketického protestantismu často děly najednou a překrývaly se.

Existovalo dvojí učení o spasení, které vedlo k dvojím důsledkům v náboženství a etice. Člověk může svůj život buď vnímat jako nádobu božské síly, usiluje tedy o kultivaci citu, nebo jako nástroj božské síly a usiluje o asketický život. Zatímco Luther se přikláněl k prvnímu pojetí, Kalvín viděl jedinou možnost v asketickém životě.

V kalvinismu je každému jedinci určeno Bohem ještě před narozením, zda bude spasen, a neexistuje způsob, jak se ujistit, zda je vyvolen či nikoli, kalvinista si tedy nemůže být nikdy zcela jist. Podle Webera uvrhávala tato predestinace věřícího do obrovského pocitu osamělosti. Každému kalvinistovi nezbývalo nic jiného, než co nejlépe vykonávat své povolání a věřit v Krista, neboť to byla jediná jistota, jež mu byla ve světském světě poskytnuta. Na rozdíl od katolíků neměl k dispozici pomoc kazatele, ani nemohl nalézt odlehčení skrze svátosti. „*Pomoci mu nemohl nikdo. Žádný kazatel – neboť jen vyvolený může slovu božímu rozumět spiritualer, duchovně. Žádná svátost – neboť svátosti jsou sice nařizeny Bohem k rozmnožování jeho slávy a musí se tedy neporušitelně udržovat, avšak nejsou to prostředky k získání milosti boží, ale jen „externa subsidia“*“²¹. Neúnavná práce v povolání se stala pro kalvinistu jedinou možností úniku před nepřetržitými náboženskými pochybami. Právě toto pečlivé vystavění systému, kdy člověk žije na zemi s účelem co nejlépe pracovat, a disciplinovaný postoj k sociálnímu životu, zajistilo postupné odkouzlování světa.

---

²⁰ WEBER, Max: *Die Protestantische Ethik und der "Geist" des Kapitalismus*. Weinheim : Beltz Athenäum, 1993. s. 53

²¹ WEBER, Max: *Autorita, etika a společnost : pohled sociologa do dějin*. Praha: Mladá fronta, 1997. s. 245

Weber poukazuje na rozdílný způsob askeze katolíků a protestantů. V katolickém křesťanském středověku existovala askeze v podobě mnišských řádů. Tento životní způsob, řeholní řád, ovšem vedl pouze k ještě většímu vzdálení se světskému životu. Kalvinismu se podařilo přenést tento řád mezi obyčejné lidi do světského života.

2.2.3.2 Askeze a kapitalismus

Ve své poslední části spisu se snaží Weber postihnout vztah mezi askezí a kapitalismem. Bůh podle puritánů požaduje po člověku svědomitě vykonávat své povolání, ovšem ne pouze tvrdě pracovat, ale vyžaduje jediné racionální, užitečnou práci. Puritánský přístup tak podle Webera přinesl nový postoj k majetku a kapitálu. Majetek se stal pro člověka závazkem a je mu Bohem svěřen, má o něj pečovat a nejlépe jej rozmnožovat. Především však musí svůj život vést asketicky a neužívat luxusu. Jak Weber uvádí: *„ne zajisté k rozkoši a k hříchu, ale pro Boha smíte pracovat a bohatnout“*²².

Puritáni tak brání konzumu, ale zcela odstraňují morální zábrany k získávání peněz obsažené v katolictví, ziskost již není něco špatného, ba přímo naopak je to úkol zadaný Bohem. Jako příklad, kde právě asketický přístup k životu umožnil vznik moderního kapitálu, Weber uvádí Novou Anglii a Holandsko.

Puritáni však, jak Weber zdůrazňuje, tvrdě odsuzovali člověka, jehož jediným životním smyslem je majetek. Bohatství je plodem práce, kterou nám nadělil Bůh, je to až výsledek našeho úsilí, ne životní cíl. Náboženská askeze obsažená v protestantských církvích je tedy pouze určitým mezistupněm k „duchu“ kapitalismu, kde se vydělávání peněz stává tím jediným účelem.

---

²² WEBER, Max: *Autorita, etika a společnost : pohled sociologa do dějin*. Praha: Mladá fronta, 1997. s. 255

2.3 Protestantská etika v nezápádní kultuře

V této podkapitole budou představeny základní rysy Weberovy sociologie asijských náboženství, kterým věnoval velkou část své životní práce. V podkapitole bude především vycházeno z knihy *Hospodářská etika světových náboženství*²³. V jednotlivých částech bude postupně rozebrán Weberův pohled na konfucianismus a taoismus, hinduismus a buddhismus, starý judaismus a islám.

Pro Webera představuje hospodářská etika soubor pohnutek k určitému jednání, které jsou zakotveny v psychologických a pragmatických kontextech náboženství²⁴. Weber rozlišuje náboženskou etiku od etiky ekonomické. Ekonomická etika představuje jakýsi „duch“ hospodářského systému. Je vysoce autonomní a rodí se z mnoha etik, třeba i náboženské. Náboženská etika je tedy systém norem rodící se z náboženských představ, které regulují lidské chování.

Weber ve své práci zdůrazňuje, že praktická etika odvozená z náboženství je do značné míry ovlivňována sociálně-ekonomickými faktory. Neznamená to tedy v žádném případě, že bychom mohli hovořit o „materialistickém“ či „idealistickém“ společenském vývoji. Weber v této problematice zastává neutrální postoj.

Podle Webera můžeme rozlišit dva přístupy náboženství ke světu. Buď je náboženství orientována na přizpůsobení se světu²⁵, nebo jde o racionalizaci²⁶. Stupeň racionalismu pak lze sledovat ze dvou hledisek. Za prvé, jde o stupeň oslabení moci magie, za druhé jde o stupeň jednoty mezi vztahem člověk a Bůh.

---

²³ Bude citováno z českého částečného českého překladu *Hospodářské etiky světových náboženství* (v WEBER, Max: *Autorita, etika a společnost : pohled sociologa do dějin*. Praha: Mladá fronta, 1997) a německého originálu *Die Wirtschaftsethik der Weltreligionen*, který je součástí sebraných spisů (WEBER, Max: *Gesammelte Aufsätze zur Religionssoziologie*. Band I-III. Tübingen, 1983)

²⁴ WEBER, Max: *Gesammelte Aufsätze zur Religionssoziologie*. Band 1, Tübingen, 1983. s. 238

²⁵ V originále „*Weltanpassung*“

²⁶ V originále „*Rationalisierung*“

2.3.1 Konfucianismus a taoismus

Ve spise Konfucianismus a taoismus se Weber zaprvé zabývá otázkou vlivu sociálních podmínek, společenských skupin na čínské náboženství, především pak na konfucianismu. Za druhé se snaží odhalit vliv konfucianismu na čínský racionalismus, zvláště pak na racionalismus ekonomický.

Podle Webera převažuje v Číně „městský“ charakter způsobu života. Ve svém spise prezentuje konfucianismus jako náboženství orientované na přizpůsobení se světu. Konfucianismus představuje podle Webera náboženství světsky orientovaných literátů, lidí vzdělaných knižně, pro které člověk ztělesňuje etickou hodnotu, je to konečný cíl, cíl sám o sobě a není nástrojem určitého boha²⁷. V konfucianismu nemůžeme nalézt myšlenku povolání, které je zvláště důležité při prosazování moderního kapitalismu. Povolání v přívrženci konfucianismu vzbuzuje pocit přílišné specializace a hrozbu utilitarismu. Konfucianismus je směr pacifistický, velmi dobře slučitelný s byrokracií²⁸.

Na druhé straně má konfucianismus stejně jako protestantismus ve svých idejích ukotven racionalismus ovšem se zcela jiným cílem, nechce svět ovládat, ale přizpůsobovat se mu, oddání světu směřuje zvenčí do nitra a determinuje tedy zcela opačně než protestantismus. Konfucianismu sice není cizí touha po bohatství, považuje ho ale za prostředek k sebezdokonalování, k žití života ctnostného, zisk není sám o sobě špatný, ale protože je nejistý, představuje ohrožení duše.

Kapitalismus v Číně existoval, ale neměl podobu moderního kapitalismu. Byl to kapitalismus typu vyskytující se na západě v době středověku. Hlavní překážkou prosazení moderního kapitalismu v Číně je v duchovní rovině, v tuhém tradicionalismu. Neexistují zde žádné svobodné kapitalistické vztahy, vše bylo rigidně spojeno přes příbuzenské organizace. Také struktura práva byla stále patrimonální.

---

²⁷ WEBER, Max: *Autorita, etika a společnost : pohled sociologa do dějin*. Praha: Mladá fronta, 1997. s. 285

²⁸ WEBER, Max: *Gesammelte Aufsätze zur Religionssoziologie*. Band I, Tübingen, 1983. s. 429

2.3.2 Hinduismus a buddhismus

Druhý ze spisů *Hospodářská etika světových náboženství* představuje hinduistický sociální systém. Indie je podle Webera spíš charakteru „vesnického“ než „městského“²⁹.

Weber si při analýze vztahů nevšímá pouze postavení kast a popisu kastovního systému, ale také upozorňuje na existenci racionalismu v Indii. I v hinduismu existuje racionální etika projevující se v ovládnutí pudů, navíc Indové rozvíjeli racionální vědu, matematiku a gramatiku a mají dokonale propracovaný systém politiky a finančnictví³⁰. Velkým indickým specifickým je silná náboženská tolerance. Bráhmanský kněz byl podobně jako v konfucianismu literát a příslušník vzdělané vrstvy, to mělo podobné následky – stále existující magické rituály.

Buddhismus chápe Weber jako naprostý protipól k asketickému protestantismu. V buddhismu je kladem obrovský důraz na vnitřní osvícení, jeho etika je neúprosná. Každý pokus o obchodování či podnikání pouze odvádí od spásy. Spásy lze dosáhnout pouze bez nároků, práce a majetku. Tato etika nemůže v žádném případě vést ke vzniku hospodářské racionální etiky. Je s ní dokonce ve svých základech zcela v rozporu, neboť vše je podřízeno kosmickému koloběhu. Buddhismus dle Webera pouze odvádí od racionalismu.

Hinduismus stejně jako taoismus nepodporuje racionální způsob života, protože je příliš upevněn v tradicionalismu. Je tou nejtradičnější verzí náboženství, jaké vůbec podle Webera může být. I když v těchto zemích existují drobní řemeslníci a obchodníci, jde opět o kapitalismus ve středověké podobě a není zde tak prostor pro vznik racionálního etického formování. Svět je však vnímán jako něco pevně daného, nejlepšího z možných světů.

---

²⁹ WEBER, Max: *Die Wirtschaftsethik der Weltreligionen Hinduismus und Buddhismus*. Mohr Siebeck, 1998. s. 2

³⁰ WEBER, Max (1983) s. 118

2.3.3 Starý judaismus

Ve studii Weber připisuje starému židovství prvenství v oproštění od iracionální magie, tedy odstranění zásadní bariéry na cestě k racionalismu. Prvopočátky racionalismu nalézá Weber také v židovském právu a etice. Zásadní je smluvní charakter práv, který má v judaismu velký význam především ve smlouvě mezi židovstvem a Jahvem³¹.

Jeho studie je polemikou se Sombartem, neboť Weber nechápe Židy jako hlavní faktor rozvoje moderního kapitalismu³². Podle něj půjčky, obchodování nejsou specificky židovské, i když je Židé na Západě rozšiřovali, ale svůj původ mají na Východě. Nemůžeme tedy hledat přímý původ „ducha kapitalismu“ v judaismu, ale přesto pár základních znaků etiky moderního kapitalismu nalezneme. Židům není především cizí myšlenka, že v úspěšném výděлку lze spatřovat příznivé znamení od boha.

2.3.4 Islám

Weber představuje islám jako monoteistické náboženství založené na etických proroctvích, která popírají magii. Asketismus se v islámu může projevit díky pojetí Alláha jako všemocného a vševědoucího, kdy se askeze stává únikem z neustálé úzkosti. Podle Webera jsou ovšem dvě skupiny bránící projevení askeze. Jako první uvádí válečné skupiny, která jsou hlavním nositelem islámu, druhým pak sufismus, který se vyvinul z mystické religiozity. Koncepce vnitřního spasení nebyla nikdy zcela rozvinuta a místo toho byl Korán přizpůsoben vojenskému životu a spasení bylo nově interpretováno do podoby džihádu. Asketismus se tedy v islámu realizoval skrze normy vojenské kasty. Sufismus pak podle Webera vytvořil základ pro domácí mystiku a symboliku, která zapříčinila oslabení jednobožství islámu. Spojením mystiky a válečného uspořádání napomáhá upevňování feudálního systému, jenž podporuje otroctví nevolnictví a polygamii.

---

³¹ WEBER, Max (1983) s. 81

³² LOUŽEK, Marek: *Max Weber: Život a dílo Weberovské interpretace*. Praha: Karolinum, 2005. s. 183

Dalším problémem islámu je i nesystematická právní tradice, tedy iracionální právní systém. Stát je ovládán patrimoniálním byrokratickým vojenským systémem a je nepřátelský ke vzniku moderního kapitalismu.

Takováto náboženská etika neposkytuje žádný prostor pro rozvoj kapitalismu. Zjednodušeně lze říci, že islámu chybí základní řetězec předpokladů, které by vznik moderního kapitalismu umožnily³³.

2.4 Shrnutí

Max Weber ve svém díle upozorňuje na významnou spoluúčast náboženských vlivů v procesu utváření ekonomické kultury kapitalismu. Sleduje především vztah mezi duchem kapitalismu a etikou povolání, tedy racionálním smyslem života, který má kořeny v protestantismu. Prezentuje jejich propojení jako „spřízněnost volbou“ a odmítá výtky o kauzalitě tohoto vztahu. Přesto však ve svých studiích zabývajících se hospodářskou etikou jiných než západních náboženství aplikuje svou myšlenku tak, že můžeme nabýt dojmu kauzality: nejsou-li přítomny v náboženské etice racionální protestantské prvky, nemůže vzniknout moderní kapitalismus.

Právě malá konzistentnost Weberových tezí do značné míry umožňuje velkou míru interpretací (i desinterpretací) jeho myšlenek. Jeho dílo však bylo především pokusem o upozornění na existenci vlivu duchovních hodnot na hospodářské faktory.

---

³³ TURNER, Brian: *Islam, Capitalism and the Weber Theses*. In: *The British Journal of Sociology*, Vol. 25, No. 2 (Jun., 1974), pp. 230-243

3. Peter L. Berger

Peter L. Berger, americký sociolog působící v současnosti jako univerzitní profesor na Institutu pro studium ekonomické kultury³⁴ na univerzitě v Bostonu, se ve své činnosti věnuje především problematice sociologie náboženství a vědění. Mezi jeho nejznámější díla patří kniha, která vznikla ve spolupráci s Thomasem Luckmannem, *Sociální konstrukce reality*. Jeho práce představuje jeden ze současných pohledů na proces zrodu ekonomické kultury kapitalismu.

I když se ve svých studiích k tématu vzniku ekonomické kultury obrací často, nevytvořil žádné dílo, které by se zabývalo čistě touto problematikou. Proto je nutné vypořádat se s určitou nesystematičností a nejednotností. Při snaze o uchopení jeho myšlenek se tedy zaměříme jak na řadu článků a studií, které se dotýkají problému protestantské etiky, tak budeme vycházet z Bergerovy knihy *Kapitalistická revoluce*, která představuje jeho pokus o předložení základních obecných vztahů mezi kapitalismem a společností v moderním světě. Při práci s touto knihou však musíme zohledňovat její neaktuálnost, neboť vyšla na již počátku devadesátých let.

Kapitola je strukturována následovně: nejprve je představena Bergerova definice kapitalismu, dále vysvětlena jeho teoretická východiska v podobě kapitalistické kultury a pojetí duchovního kapitálu, následující dvě části jsou věnovány teorii multiple modernities a problematice identity, závěrečné kapitoly se pokouší shrnout Bergerovo chápání Weberovy protestantské etiky, poslední část je věnována shrnutí.

3.1 Kapitalismus³⁵

Pro přesnější rozebrání Bergerovy teorie kultury kapitalismu je potřebné se na počátku krátce věnovat definici samotného pojmu kapitalismus.

---

³⁴ Institute for the Study of Economic Culture

³⁵ V podkapitole vycházím především z Bergerovy knihy: BERGER, Peter L.: *Kapitalistická revoluce*. Archa, Bratislava 1993

Kapitalismus je bezesporu jak v obecném tak vědecké smyslu chápán jako druh ekonomického uspořádání. Uvažujeme-li však o tomto systému *in capite et membris*, vidíme, že jej ve zkušenosti jen málokdy nalézáme samostatně, izolovaně, ale, jak zdůrazňuje Berger, vždy o něm musíme přemýšlet v souvislosti s ostatními složkami zkušenosti, skrze něž se kapitalismus manifestuje. Při práci s ním se tedy musí brát ohled i na další souvislosti.

Kapitalismus však není pouze složkou naší zkušenosti. Je to také pojem a v neposlední řadě *historický fenomén*³⁶ se svým historickým vývojem³⁷. Existuje mnoho výkladů vývoje kapitalismu. Obecně však panuje shoda, že kapitalismus hrál na počátku spíše v západních ekonomikách méně významnou roli. Postupně se stal základním principem západní ekonomiky jako celku. Tento systém studovalo mnoho vědců, z mnoha různých oblastí aniž by ještě užívali a znali pojem kapitalismus, lze připomenout K. Marxe a jeho výrobní způsob či úvahy A. Smithe o trhu. Poprvé se samotné slovo, jako podstatné jméno, objevilo v práci Sombarta. Již v jeho díle můžeme nalézt počátky chápání kapitalismu jako antagonisty socialismu.

Berger v zásadě předkládá dva způsoby uchopení pojmu kapitalismus. V případě obou je do značné míry ovlivněn Weberovým pojetím kapitalismu. Max Weber ve své teorii zdůrazňoval, že podnikání existovalo již mnohem dříve než kapitalismus samotný, bylo téměř ve všech historických epochách součástí národního hospodářství, ale netvořilo většinový způsob ekonomické aktivity³⁸, s takovými ekonomikami tedy Weber pojem kapitalismus nespojuje. Podle Webera můžeme o kapitalismu hovořit pouze v případě, kdy je převážná většina ekonomických potřeb společnosti naplňována kapitalistickým podnikáním. Přičemž kapitalistické podnikání chápe Weber jako ekonomickou aktivitu, která je zaměřená na trh a dosažení zisku tržní směnnou. Z tohoto vymezení pojmu vyplývá, že o kapitalismu nemůžeme hovořit dříve než v 19. století.

---

³⁶ BERGER (1993) s. 42

³⁷ Lez připomenout mnoho prací např. SOMBART, W.: *Der moderne Kapitalismus*. Verlag von Duncker & Humblot, München 1924, WALLERSTEIN, I.: *The Capitalist World-Economy*. Cambridge, 1979

³⁸ SWEDBERG Richard: *The Max Weber dictionary: key words and central concepts*. Calif. Stanford Social Sciences Stanford, 2005

K modernímu kapitalismu pak patří mnoho historických charakteristik od vzniku účetnictví, přivlastňování výrobních prostředků až po soukromé vlastnictví a svobodný trh. Kapitalismem jako termínem chápeme: „tržní výrobu jednotlivých podnikatelů nebo jejich skupin za účelem dosažení zisku“³⁹.

K první definici kapitalismu Berger dospívá při pokusu nalézt hranici mezi kapitalismem a socialismem. K pojmům přistupuje v sombartovské tradici jako k antagonistům. V empirické realitě se přiřazení jednotlivých zemí ke kapitalismu či socialismu ukazuje jako značně problematické, protože ani jeden z konceptů se nevyskytuje ve své čisté formě. Jsou socialistické země se zavedenou tržní ekonomikou a naopak existují kapitalistické země, ve kterých je ekonomika silně ovlivněna státem. Berger se při definici pojmu kapitalismu účelně vyhýbá termínům „tržní socialismus“ a „státní kapitalismus“. Tyto pojmy jsou podle něj určitým způsobem ideologicky zatížené a při jejich užití dochází často k zaměňování teoretické a empirické otázky. O definici se pokouší užitím dvou diferenciacních kriterií, kterými jsou tržní mechanismy a mechanismy politické alokace⁴⁰. Při snaze uchopit oba pojmy Berger vychází z metodologického přístupu Maxe Webera a jeho ideálních typů. Kapitalismus a socialismus umísťuje na kontinuum, chápe je jako dva póly jedné pomyslné škály, přičemž oba póly představují Weberův ideální typ, tedy věci v realitě nedosažitelné. Každou zemi pak lze jednoduše zařadit na škály buď směrem ke kapitalismu, nebo směrem k socialismu s přihlédnutím k oběma kriteriím.

Pojem kapitalismus Berger uchopuje nejen pomocí diferenciacních kriterií, ale předkládá také druhou možnost: definici pomocí ekonomické kultury⁴¹ „jako určitý ekonomický systém (nebo chceme-li určitý způsob výroby) s empirickými projevy ve spojení s dalšími společenskými jevy“⁴². Moderní kapitalismus je podle Bergera spjat s technikou (a společenskými změnami, které s sebou technika přináší), systémem stratifikace, politickým systémem a je také provázán se vznikem nové kultury. Všechny tyto elementy pak zahrnuje pojem ekonomická kultura a obyčejní lidé vnímají kapitalismus v jednotě, stejně tak jako jeho odpůrci a zastánci.

---

³⁹ BERGER (1993) s.45

⁴⁰ BERGER (1993) s.48

⁴¹ Podrobněji viz. další podkapitola

⁴² BERGER (1993) s.53

Berger si klade za hlavní cíl objasnit, které z těchto prvků jsou vnitřně a které vnějškově s kapitalismem spojeny.

3.2 Pojem ekonomická kultura⁴³

Berger při své pokusu o vytvoření ucelené teorie kapitalismu předkládá jako své základní teoretické východisko nově vytvořený pojem „ekonomická kultura“. Tento pojem vzniká do značné míry jako reakce na Marxe a jeho následovníky, kteří nabízí pouze čistě apriorní nevyvratitelné předpoklady, a zároveň je východiskem z Weberovy teorie, především z jeho pojmu „duch kapitalismu“.

Jak již bylo řečeno, Weber se ve své teorii silně vymezuje proti marxistickým teoriím. Tyto teorie dle jeho mínění nabízejí pouze „*metodologii pro proroka*“⁴⁴ a neumožňují skutečný výklad reality. Podle Bergera si jednoduše kladou otázky, na které již předem znají odpověď. Nehodlá proto v tomto teoretickém rámci pracovat a hledá jiné rámce, na základě nichž chce vytvořit kapitalistickou teorii. Jako nejdůležitější představitele „jiné cesty“ předkládá autory Maxe Webera, Josepha Schumpetera a Friedricha von Hayeka.

I když Berger zavádí zcela nový termín „ekonomická kultura“, jeho pojem do velké míry vychází z Weberova konceptu „ducha kapitalismu“. Při hledání nového pojmu se Berger nechal inspirovat politologickým termínem „politická kultura“. Pojem byl zaveden autory Gabrielem Almondou a Sidneyem Verbou⁴⁵. Podle nich je politická kultura široce rozkročena napříč všemi sociálními vědami. Politická kultura je v podstatě odrazem politického systému v poznání, hodnocení a cítění členů společnosti⁴⁶. Pro Bergera je pak *mutatis mutandis* teoretický záměr stejný. Jeho teorie má „*zkoumat sociální, politický a kulturní systém či kontext, v němž určité ekonomické procesy probíhali*“⁴⁷. Jak Berger upozorňuje, z pojetí však

---

⁴³ V podkapitole se bude vycházet především z Bergerovy knihy: BERGER, Peter L.: *Kapitalistická revoluce*. Archa, Bratislava 1993

⁴⁴ BERGER (1993) s.9

⁴⁵ ALMOND, G., VERBA, S.: *The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations*. Newbury Park, Sage 1996

⁴⁶ ŠKODOVÁ, M.: *Politická kultura: koncept a mínění české veřejnosti*. CVVM, Praha 2007

⁴⁷ BERGER (1995) s.11

v žádném případě nevyplývá, že by kultura determinovala ekonomiku či tomu bylo naopak, takové kauzality ponechává empirickému zkoumání.

Bergerovo teoretické východisko, pojem „ekonomická kultura“, tak značně usnadňuje práci při hledání vztahů mezi ekonomickými institucemi a ostatními složkami společnosti, neboť ekonomické instituce se vždy vyskytují pouze v souvislosti (s kulturními vzorci, sociálně-politickými strukturami a strukturami myšlení).

Zbývá tak již pouze zásadní otázka: Jakým způsobem jsou tyto souvislosti propojeny? Berger zde rozlišuje dva typy propojení: vnitřní a vnější.

- Vnitřní propojení představuje takové spojení, bez kterého by jev nemohl vůbec existovat, jde o skutečnou spjatost, v žádném případě nelze hovořit o nějakém nahodilém spojení.
- Naopak vnější propojení je náhodné, jedná se o výsledek jedinečnosti historických okolností.

Tímto způsobem se Berger vyhýbá problému příčinnosti jednotlivých jevů. Pokud například tvrdíme, že jsou nějaké jevy vnitřně spojeny, neznamená to, že mezi nimi musí existovat nějaká kauzalita (znamená to pouze, že jeden bez druhého nemůže existovat), zároveň však možnost kauzality nevyvracíme. Pokud jsou však dva jevy spojeny pouze vnějškově, eventuální příčinnost nám nemusí ani přijít na mysl, jejich spojení je pouhou náhodou.

Bergerův základní teoretický přístup je tedy silně podoben východisku Maxe Webera, který stejně jako on hledal spojitost kapitalismu s dalšími systémy, především pak s náboženstvím. Sám Berger uvádí, že výraz „*duch kapitalismu*“ „*by mohl být bez porušení Weberova záměru klidně přeformulován jako ekonomická kultura kapitalismu*“⁴⁸. Aby se Berger vyhnul spornému pojmu „*duch kapitalismu*“, který je do značné míry zatížen

---

⁴⁸ BERGER (1995) s. 125

představou jisté existující kauzality, pracuje jeho teorie v širším rámci, v oblasti deskripce vztahu.

3.3 Duchovní kapitál

Zajímavé je Bergerovo ztotožnění Weberova „ducha kapitalismu“, či protestantské etiky obecně s pojmem duchovní kapitál. Učinil tak u příležitosti konference renomovaných vědců na téma duchovní kapitál, jež pořádal v říjnu roku 2003 Metanexus Institute a která byla prologem k následnému plánovanému výzkumnému programu „*Spiritual Capital Research Program*“. K tomuto setkání bylo vypracováno několik odborných textů, které se zabývaly definicí a vymezením pojmu „duchovní kapitál“⁴⁹. K tématu se vyjádřili odborníci jako Berger & Hefner, Finke, Malloch a Woodberry. Jejich teoretické uchopení pojmu se však v mnohém lišilo. V následující části budou některé z prací na toto téma krátce shrnuty, přičemž velký důraz bude kladen právě na příspěvek Bergera a Hefnera, v němž autoři vztahují pojem „duchovní kapitál“ k Weberovu „duchu kapitalismu“.

3.3.1 Roger Finke⁵⁰

Finke ve svém příspěvku *Spiritual Capital: Definitions, Applications, and New Frontiers* vychází z práce Iannacone⁵¹. Iannacone vyvyšuje význam duchovního kapitálu nad jiné formy kapitálu a definuje jej jako „*dovednosti a zkušenosti specifické pro jedno náboženství, zahrnující náboženské znalosti, obeznámenost s církevními obřady a doktrínami, a přátelství s ostatními věřícími*“⁵². Finke považuje duchovní kapitál za součást sociálního kapitálu

---

⁴⁹ „spiritual capital“

⁵⁰ V podkapitole se bude vycházet z práce FINKE, Roger: *Spiritual Capital: Definitions, Applications, and New Frontiers*. 2003

⁵¹ IANACCONE, Laurence R.: *Religious Practice: A Human Capital Approach*. 1990.
In: *Journal for the Scientific Study of Religion*, 29(1), S. 297–314

⁵² V originále „*skills and experiences specific to one's religion, includ[ing] religious knowledge, familiarity with church ritual and doctrine, and friendships with fellow worshipers*“ FINKE, Roger: *Spiritual Capital: Definitions, Applications, and New Frontiers*. 2003. s. 2

a ztotožňuje jej s kapitálem náboženským⁵³. Iannaconovu definici přepracoval, nejprve odejmul přátelství, neboť to je dle jeho mínění obsaženo již v pojmu sociální kapitál. Díky tomuto vyloučení odlišil náboženský kapitál od sociálního kapitálu, který může být získán v každé tedy i nenáboženské organizaci. Dále k definici přidal emocionální aspekt vznikající podle Finkeho při náboženské zkušenosti. V konečné verzi je náboženský kapitál „složen z míry osvojení a upevnění určité náboženské kultury“⁵⁴. Finke tedy chápe náboženský kapitál jako základ náboženské produktivity⁵⁵.

3.3.2 Robert D. Woodberry⁵⁶

Woodberrys ve své práci *Researching Spiritual Capital: Promises and Pitfall* vyzdvihuje pozitivní vliv náboženství. Náboženství podle něj působí jak na jednotlivce (příkladem může být zdraví), tak na celou společnost (existence právního státu). Duchovní kapitál chápe jako další formu kapitálu, jehož výhody však na rozdíl od ostatních druhů kapitálu (např. sociálního kapitálu) nemohou být zmenšeny. Woodberrys představuje dvě základní charakteristiky kapitálu. Prvním je odkaz na transcendentální velikost, druhým pak schopnost duchovního kapitálu sloužit jako náhrada při absenci nějakého kapitálu. Woodberrys definuje duchovní kapitál jako zdroje, které jsou vytvořeny lidmi, nebo ke kterým mají lidé přístup, když investují do náboženství jako náboženství⁵⁷. Hlavní výhodu této definice vidí Woodberry v možnosti odlišení lidí, kteří navštěvují bohoslužby od těch, kteří je navštěvují z jiných než těchto důvodů.

---

⁵³ „religion capital“

⁵⁴ V originále „Religious capital consists of the degree of mastery of and attachment to a particular religious culture“ FINKE, Roger: *Spiritual Capital: Definitions, Applications, and New Frontiers*. 2003. s. 3

⁵⁵ ELVERT, Frederik: *Das Kapital religiöser Gemeinschaften - Ideen zur Adaption neuerer Kapitaltheorien in der Religionswissenschaft*. In: Zeitschrift für junge Religionswissenschaft. Vol II 01/2007 s. 43

⁵⁶ V této podkapitole se bude vycházet z práce WOODBERRY, Robert D.: *Researching Spiritual Capital: Promises and Pitfall*. 2003.

⁵⁷ „as resources that are created or people have access to when people invest in religion as religion“ WOODBERRY, Robert D.: *Researching Spiritual Capital: Promises and Pitfall*. 2003. s. 1

3.3.3 Peter L. Berger a Robert W. Hefner⁵⁸

Berger s Hefnerem posunují pojetí duchovního kapitálu mimo náboženský prostor a snaží se objasnit, jakou roli hraje při tvorbě moderního kapitalismu a demokracie. Za prvního sociologa, který se zabýval vztahem mezi náboženstvím a kapitalismem, autoři považují Maxe Webera, jenž své myšlenky (náboženství je jedním z hlavních determinujících faktorů pro vznik kapitalismu) velmi podrobně zpracoval především ve své práci *Protestantská etika a duch kapitalismu*. Podle Webera přinesl protestantismus, a to především ve své kalvinistické podobě, zdůraznění některých nových hodnot – nezávislost, sebedisciplína a silný asketismus, a tím sehrál zásadní roli při ekonomickém rozvoji kapitalismu v Evropě. Po objevení vztahu Weber porovnával skrze tuto optiku ekonomické a kulturní podmínky ostatního světa především Číny, Indie a muslimského světa. Při svých studiích došel k závěru, že v těchto zemích se nemůže rozvinout „duch kapitalismu“ především pro nepřítomnost racionality.

Na nutnost výzkumu, zda existuje spojení mezi hodnotami, náboženstvím a vznikem moderního kapitalismu, dnes podle autorů upozorňuje především současný vývoj náboženství ve světě. Zatímco předchozí generace sociálních i ekonomických vědců předpokládala, že bude docházet ke stále silnějšímu odklonu od náboženství, současnost ukazuje, že ve světě religiozita roste⁵⁹. Příkladem může být vývoj v muslimském světě, kde se znovu obnovuje síla Islámu či prolínání evangelického protestantismu do Latinské Ameriky, subsaharské Afriky a východní Evropy; a dokonce i Čína.

3.3.3.1 Různost duchovního kapitálu

Při pohledu na světový vývoj vidíme, že duchovní kapitál, se všemi svými důsledky na poli politickém i ekonomickém, je vytvářen mnoha různými náboženskými tradicemi. Nejlepším příkladem dle Bergera a Hefnera může být vývoj v muslimském světě⁶⁰.

---

⁵⁸ V podkapitole se především vychází z práce BERGER, Peter L., HEFNER, Robert W.: *Spiritual Capital in Comparative Perspective*. 2003

⁵⁹ BERGER, HEFNER (2003) s. 1

⁶⁰ BERGER, HEFNER (2003) s. 3

Do šedesátých let byla většina muslimů ve svém náboženství do značné míry nevyhraněná a ve většině muslimských zemí převládaly vlády nacionalistické či socialistické. Změna nastala v pozdějších letech, především během sedmdesátých a osmdesátých let. V tomto období začal silně narůstat zájem muslimů o islám, zvýšilo se stavění mešit, zvýšil se zájem o náboženské vzdělání a začalo také vycházet větší množství islámských knih. Kořeny tohoto nárůstu zájmu o náboženství jsou podle Bergera a Hefnera ukryty právě v šedesátých letech.

Nástup nacionalistických sekularizovaných vlád přinesl silný důraz na masové vzdělávání lidí. Dle Bergera a Hefnera tato snaha vytvořila generaci muslimů se základními všeobecnými znalostmi, které sice jedna část využila pro ekonomický rozvoj a sekularizaci⁶¹, avšak další část muslimů se naopak obrátila k hlubšímu studiu náboženství, tedy islámu⁶². Díky rychle se šířící levné náboženské literatuře se velká část muslimů začala silněji zabývat islámem a postupně tak umožnila obrovský vzrůst vlivu náboženských autorit, které stále více participovaly na politickém životě.

Při celkovém pohledu na muslimský svět tak vidíme, že vznik kapitalistického ducha pomohl v celém muslimském světě probudit masy oddaných muslimských věřících.

3.3.3.2 Co je duchovní kapitál?

Pro zkoumání specifik vývoje je nutné si jasněji vymezit pojem duchovního kapitálu.

Berger s Hefnerem se nejprve orientují na širší pojem sociální kapitál. V současné vědecké diskuzi se objevuje mnoho pojetí kulturního kapitálu, a zdaleka ne všechna jsou snadno slučitelná. O nejznámější a asi nejvíce ucelené definice sociálního kapitálu v sociologickém světě se pokusili Pierre Bourdieu a James Coleman a v ekonomii pak Garyho Beckera.

Berger a Hefner se nejvíce ztotožňují s definicí, kterou vytvořil Bourdieu: „*sociální kapitál je suma zdrojů, skutečných nebo virtuálních, které vyplývají pro jednotlivce nebo skupiny, a na základě kterých mají trvalé sítě více či méně institucionalizovaných vztahů*

---

⁶¹ BERGER, HEFNER (2003) s. 3

⁶² Tento vývoj se netýkal zemí jako Afghánistán a Pákistán

vzájemných známostí a poznání“⁶³. Jinak řečeno sociální kapitál odkazuje na moc, znalosti, vliv či dispozice, které získává jedinec svým členstvím v určité skupině či sociální síti. Duchovní kapitál je tedy pro Bergera a Hefnera součástí sociálního kapitálu, v podstatě jeho podmnožina⁶⁴. Pojem je vztažen k jednotlivci, který jako člen určitého náboženského společenství může z takového společenství čerpat různé zdroje.

Základní problém, který se v této souvislosti objevuje, je však otázka, zda je duchovní kapitál vytvořený náboženstvím vždy spojen s demokracií a tržním hospodářstvím, zda vždy podporuje svobodu a demokratické smýšlení. Například slavná studie Tocquevilla o demokracii v devatenáctém století v Americe je často používána jako důkaz tohoto spojení. Stejný pohled představuje ve své práci i Robert Putnam. Mnoho ostatních vědců se však zdráhá vyslovit tak přímé zjednodušení. Berger s Hefnerem zastávají názor, že ne všechny formy duchovního kapitálu vytvářejí otevřené postoje. Musí to být takový druh duchovního kapitálu, který vytváří hodnoty a síť podporující důvěru a spolupráci na trhu.

Shrnuto duchovní kapitál nemusí vždy vytvářet prostředí pro vytvoření demokratické společnosti a ani tržní ekonomiku. Pokud chceme hodnotit dopady duchovního kapitálu na politiku a ekonomiku, musíme přestoupit stín duchovního kapitálu v současné podobě a zkoumat ty zvláštní hodnoty, které podporují a ve svém konečném důsledku napomáhají ekonomickému rozvoji.

3.4 Multiple modernities

Berger si je vědom, že při svých úvahách o ekonomické kultuře (chceme-li duchovním kapitálu) nelze pouze bezmyšlenkovitě přejímat Weberovu teorii zabývající se vztahem mezi demokratickým životem, obchodem a duchem kapitalismu, ale je potřeba, aby jeho myšlenky

---

⁶³ „social capital is the sum of the resources, actual or virtual, that accrue to an individual or a group by virtue of possessing a *durable network of more or less institutionalized relationships* of mutual acquaintance and recognition „ - Bourdieu, P. and Loïc J. D. Wacquant. 1992. *An Invitation to Reflexive Sociology*. Chicago and London: University of Chicago Press. p. 119

⁶⁴ BERGER, HEFNER (2003) s. 3

byly kriticky posouzeny vzhledem k dnešní situaci, protože kapitalismus již od dob Maxe Webera prošel poměrně významnou proměnou.

Dříve, než budou představeny podstatné body kritického hodnocení koncepce Maxe Webera Peterem Bergerem, je vhodné připomenout základní myšlenky Shmuela Eizenstadta a jeho teorii multiple modernities, neboť z této koncepce Berger ve své teorii do velké míry vychází, i když se ve svém konečném důsledku s Eisenstadtem zcela neshoduje.

Eisenstadt ve svých studiích zastával názor, že právě kulturní dimenze hraje zásadní roli v procesu modernity. Rozhodujícím východiskem pak pro Eisenstadta byla koncepce sociologie Maxe Webera a jeho metoda sociologického srovnávacího přístupu. Eisenstadtovu práci můžeme chápat buď jako zcela protikladnou k Weberově koncepci, nebo jako pokus o nové užití jeho principů. I když je Eisenstadt k Weberovi kritický, především se zaměřuje na jeho zúžený západoevropský pohled, přebírá jeho zdůrazněný vliv náboženství na ekonomicko-politický systém a sociální struktury. Eisenstadtovo dílo v podstatě představuje posunutí Weberova přístupu, nezůstává pouze na úrovni rekonstrukce, ale aplikuje v duchu Webera komparativní sociologii světových náboženství.

Zásadním východiskem pro Eisenstadtovu práci je potom Jasperův pojem „*kultura osově společnosti*“⁶⁵. Jaspers „*odmítá teologické řešení, které vidí jednotu dějin v procesu pokroku, jenž je zaměřen na dosažení určitého cíle, a dokonce i řešení morfologické, které hledá strukturní paralely podél časové osy dějin*“⁶⁶. Jediné správné řešení vidí v ontologickém přístupu, o zachycení „*věčného bytí v čase*“. Osový čas je období mezi 8. – 2. stoletím př. Kr., v této době vznikly kmenové kapitály historické substance, tedy něco, co postupně zanikne, ale přesto přetrvává. Tak se stalo na třech místech: v Indii, Číně a Blízkém východě. V této době vzniká filosofie, skrze uvědomění si své smrtelnosti a hledání osvobození a vykoupení z tohoto světa⁶⁷.

---

⁶⁵ Formulováno ve stati *Vom Ursprung und Ziel der Geschichte* v roce 1948

⁶⁶ NEMECKÝ, Marek: *Historická sociologie Shmuela Eizenstadta*, in: Jiří Šubrt (ed.): *Historická sociologie*, Plzeň 2007, s. 455 - 470

⁶⁷ Nové pojetí vzniku filosofie, která nevzniká z údivu nad skutečností, jak její vznik byl chápán Platónem

Ve své práci *Die Vielfalt der Moderne* rozvinul Eisenstadt svůj přístup k dynamice civilizace a k pojetí modernity. Základní myšlenkou teorie multiple modernity spočívá v neustálé dynamice v ortodoxní a heterodoxní dialektice náboženských základů společnosti. Vztah mezi heterodoxií a ortodoxií je určen způsobem konceptualizace transcendentálního řádu. Heterodoxie, přítomná v monoteistických náboženstvích západní kultury, byla zdrojem koalescentní povahy změn.

První, západní, modernita vyrostla z imperativu morálně poznávacího rámce racionalizace světa. Základními znaky křesťanské západní modernity spočívají v hledání vyšší individuální autonomie, osvobození se od tradičních omezení jak politické tak kulturní moci, důraz na lidské poznání a postupná transformace lidského a přírodního světa⁶⁸. Tento program byl vytvářen a přetvářen z kulturně-historického kontextu západní civilizace, z jejího křesťanského, řeckého a judaistického kulturního universalismu, pluralismu ortodoxních a heterodoxních definic, stejně jako pluralismu politického sociálního. Na první pohled se zdá, že s šířením západoevropského programu se i šířila modernita. Podle Eisenstadta však nelze hovořit o shodě pojmu westernizace a modernizace. Západní modernita představuje pouze referenční bod, modernizace nezápadních společností tedy není kontinuálním pokračováním západní modernizace. Eisenstadt ovšem tvrdí, že modernizace má ve všech podobách společné jádro.

Eisenstadt se ve své práci také po vzoru Maxe Webera věnuje fundamentalistickým náboženským hnutím⁶⁹, která jsou podle něj zásadní pro revoluční průlom a vznik západní modernity stejně tak jako pro nezápadní země. Eisenstadt považuje tato hnutí za součást modernizace, i když se hlásí k původním myšlenkám, jsou proti moderní společnosti a proti osvícenským myšlenkám. Fundamentalistické hnutí nechápe na rozdíl od mnoha dalších pozorovatelů jako reakci na modernizaci, ale jako fenomén modernizace, její nedílnou součást. Eisenstadt vysvětluje, že moderní fundamentalistická hnutí jsou spíše než tradicionalistickou proti modernizaci zaměřenou mobilizací charakteristické svou totalitní

---

⁶⁸ SPOHN, Willfried: *Eisenstadt on Civilizations and Multiple Modernity*. European Journal of Social Theory 4(4): 499–508, 2001. s. 501

⁶⁹ EISENSTADT, Shmuel: *Fundamentalism, Sectarianism, and Revolution. The Jacobin Dimension of Modernity*. NY: Cambridge University Press, 1999. 280 s

přeměnou tradic. Jeho pohled tedy propojuje předmoderní sektářská a utopická hnutí s revoluční půdou západní modernity.

Oproti paradigmátům modernizace a neo-modernizace, Eisenstadt nechápe kulturní modernizaci jako proces racionalizace a diferenciacie, který vede k sekularizaci a rozpuštění náboženských tradic, ale považuje kulturní modernizaci za proces sekularizace rekonstruovaných náboženských tradic⁷⁰. Z toho také vyplývá restrukturalizace či ochrana totalitních a pluralitních náboženských napětí v procesu kulturní modernizace.

Při kritice Weberovy práce si je Berger vědom, že Weber byl ve svých úvahách limitován svou dobou, kapitalismus během let prošel významnou změnou, i když se na počátku nacházel asketický, shromažďující princip, jenž byl dle Webera tak charakteristický pro hodnoty vyznávané protestanty, v soudobém kapitalismu je již nenalezneme, dnešní kapitalismus vyznává hodnoty zcela odlišné, počáteční spořivost a šetrnost se přeměnila do masové konzumní společnosti⁷¹.

Jak již bylo zmíněno, Berger se v svých úvahách o vztahu mezi zrodem kapitalismu a náboženstvím odvolává na Maxe Webera. Zásadním bodem, který je obecně považovaný za důkaz vyvrácení Weberovy teorie, je rozšíření moderní společnosti do nezápadního světa, což Webera odmítal. Zde Berger navazuje na Eisenstadtovu teorii multiple modernities, připouští, že každá modernita má svá specifika, jejich základ je však stejný. Takto můžeme jeho teorii považovat za shodnou s Eisenstadtem. Při studia Bergerových prací však vidíme, že teorii multiple modernities posunuje dál, a lze tvrdit, že za tento základ Berger považuje protestantskou etiku. Základ je tedy shodný se západní modernitou a každá společnost, která se začne modernizovat, přebírá klasické protestantské vzorce chování a novou etiku (aktivnost, racionální inovativnost, sebekázeň, odkouzlení světa). Jako příklad takového vývoje uvádí případ ekonomiky v Japonsku, která se změnila v moderní kapitalismus. Tato proměna však nebyla způsobena pouhým přenesením vytvořených znalostí a technologie

---

⁷⁰ SPOHN (2001) s. 505

⁷¹ BERGER, Peter L., HEFNER, Robert W.: *Spiritual Capital in Comparative Perspective*. 2003. s. 1

západního světa, ale především díky přijetí západních hodnot, jako jsou disciplína či poslušnost, vládnoucí elitou. Dalším příkladem může být Čína (Taiwan a jihovýchodní Asie), kde se také prosadil moderní kapitalismus. Weber ve své práci popíral možnost přijetí kapitalistického ducha v Číně právě pro její náboženství „magické zahrady“ a dědičné čínské vládě. Podle Bergera dospěl Weber při svém pozorování k pravdivému závěru, neboť nástup moderního kapitalismu umožnila až přeměna dědičné vlády na byrokratickou.

Weber také ve své práci pravdivě zdůrazňoval, že kapitalismus se nemůže rozvinout ve společnosti s neexistujícím systémem smluvních dohod. Čína se stala specifickou právě svým nahrazením smluvních dohod skrze síť rodinných vztahů, jež představuje jakési vertikální propojení, a síť přátelství a soudržnosti, solidarity, která představuje horizontální propojení.

V posledních letech se také značně mění konfesní složení obyvatelstva Číny. Objevuje se stále častější příklon ke křesťanství, buddhismu a neo-konfucialismu.

3.5 Individuální autonomie a svoboda⁷²

Západní společnost se ve svých základních rysech od ostatních společností odlišuje velkou mírou *individualismu*⁷³, nebo lépe řečeno velkou mírou *individuální autonomie*⁷⁴. Individuální autonomie není pouhou ideou, uměle vytvořeným konstruktem, ale týká se všech procesů a reálně probíhá jak v myslích jedinců, tak ve společnosti.

Pojem individuální autonomie můžeme chápat na třech úrovních⁷⁵.

Jako idea vznikl pojem během dlouhého vývojového procesu lidského myšlení, které se zabývalo takovými otázkami, jako je podstata člověka a etické implikace, jež z případného

---

⁷² V podkapitole vycházím především z Bergerovy knihy: BERGER, Peter L.: *Kapitalistická revoluce*. Archa, Bratislava 1993

⁷³ Pojem je dle Bergera do značné míry chápán jako idea a je tak zatížen teoretickým uvažováním

⁷⁴ Jak již byl použit v díle Thomase Luckmana *The Invisible Religion* 1967 New York

⁷⁵ Rozpracovaná teorie mezi jedincem a společností: BERGER, L. Peter, LUCKMAN, Thomas: *Sociální konstrukce reality*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1999. 214 s.

pojetí vyvstávají. Vrchol vývoje nastal v období moderního osvícenství, které se zaměřuje na extrémní proklamaci autonomních práv jedince.

Termín se dále vztahuje ke specifickému prožívání identity, či specifické realitě, protože každý člověk prožívá svůj život jako autonomní individuum, aniž by musel tušit, že v tomto myšlení proběhl nějaký vývoj.

Ve třetím stupni můžeme pojem chápat jako soubor společenských institucí, tedy instituce, které pomáhají prosazovat individuální autonomii.

Berger tak zastává názor, že osobní svobody musí mít liberalizující kulturu, ne ve smyslu sociologického determinizmu, neboť vždy se najdou jedinci schopní se osvobodit, ovšem většina projde takovou socializací, která nám umožňuje projevat snahy o osvobození pouze v prostředí svobodě nakloněnému.

Velmi často se v západním sociálním myšlení (již od 18. stol.) dával do protikladu komunalismus středověké Evropy s individualistickou modernitou⁷⁶. Individuální autonomie však nelze chápat zjednodušeně jako produkt moderního kapitalismu. Toto podle Bergera zastaralé pojetí bylo již v mnoha studiích vyvráceno. Berger uvádí příklad studie Alana Macfarlanea⁷⁷, která dokazuje, že Anglie již v 16. století nebyl zdaleka tak rolnickou společností (svůj rolnický charakter ztrácí již od 13. století).

Berger dochází k závěru, že *„počátky individuální autonomie západní kultury značně předcházení vzniku moderního kapitalismu. Tento předmoderní „individualismus“ západní kultury dal vznik zvláštnímu „individualismu“ spjatému s kapitalismem“*⁷⁸

Zásadní problémem je však stanovit vztah mezi moderním kapitalismem a individuální autonomií. Podle Bergera buržoazie již od počátku vznikala v protikladu k aristokracii a byla jakousi novou šlechtou vymezující se proti staré. Zatímco aristokrat věděl, že jeho život je výsledkem dědičnosti, nová buržoazní vrstva vyzdvihovala racionalitu a celkovou

---

⁷⁶ Příkladem může být koncepce Ferdinanda Tönnise *Gemeinschaft und Gesellschaft*

⁷⁷ MACFARLANE, Alan: *The Origins of English Individualism* (1978)

⁷⁸ BERGER, Peter L.: *Kapitalistická revoluce*. Archa, Bratislava 199. s. 122

„metodičnost“⁷⁹, spatřovala smysl život v sebe-kultivaci. Nové pojetí životního cíle přinášelo i novou roli pro buržoazní ženy, neboť ty se staly hlavním aktérem kultivace dětí a dohledu na jejich vzdělání. V aristokracii naopak bylo dítě považováno za hotový produkt. Buržoazie dále na rozdíl od aristokracie vysoce cenila hodnotu práce a příliš nevystavovala své bohatství (oproti aristokracii, která si cenila volného času a okázale ukazovala svůj majetek). Buržoazie vyzdvihovala osobní odpovědnost a vytvářela kulturu svědomí, aristokracie naproti tomu moc titulu a kulturu cti. Všechny tyto principy byly přeneseny i do běžného života – způsobu řeči, hygieny, zvyků či vzhledu domova⁸⁰. Změna chování a postojů se nejprve šířila společností vertikálně nahoru, díky sňatkům bohatých buržoazních dívek, a poté dolů skrze misie. Triumfem buržoazie pak bylo zavedení povinné školní docházky.

Shrnuto lze říci: „*Buržoazní kultura na Západě, zvláště v protestantských společnostech, vytvořila typ osobnosti silně se vyznačující individuální autonomií jako hodnotou a i jako psychickou realitou.*“⁸¹

Berger se tedy domnívá, že existuje vliv třídy na duchovní život, ale spíše než na duchovní nadstavbu a základnu je lépe se obrátit na Weberův pojem „*Wahlverwandschaft*“ „*spřízněnost volbou*“. Duševní procesy se postupně dostávají do souladu s třídní strukturou, ale třída tyto procesy neovlivňuje jednostranně⁸².

Pohled na historický vývoj buržoazie vedl na jedné straně k osvobození individua, zrušení determinace třídy, na straně druhé však vytvořila tyranské aspekty buržoazní kultury. Stejně ambivalentní je to pak i s kapitalismem, který současně osvobozuje a vykonává nátlak. Dvouznačnost kapitalismu je dle Bergera reflektována v sociálních vědách:

1. *konzervativně*, obrácením do minulosti, „reakční“ – předchozí kultura je idealizována, vyzdvihován ideál komunitní společnosti), či hledání osvobození od nové kultury

---

⁷⁹ Weberem nazýváno životní disciplínou

⁸⁰ Proces této přeměny byl také zpracován v díle Norberta Eliase *Der Process der Zivilisation*

⁸¹ BERGER (1995) s.128

⁸² BERGER, L. Peter, LUCKMAN, Thomas: *Sociální konstrukce realit*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1999. 214 s.

2. „*hyperindividualismus*“ (B. Bergerová) – osvobození od všech represí kapitalismu, oproti americkému dědictví puritánské kultury – bohémská hnutí.

Individualismus přinesl jedince osvobozeného a závislého pouze na vlastním „svědomí“⁸³, ten má možnost svobodně podnikat, hledat příležitosti. Zároveň však musí být schopen dodržovat závazky a přísnou disciplínu. Musí také být schopen odložit své požitky na dobu pozdější, shromažďovat majetek, vyznačuje se systematickou a opatrnou „chtivostí“⁸⁴. Pro jedince je charakteristický vysokým stupněm racionality, a to ne ve filosofickém či vědeckém smyslu, ale racionality funkční. Tvrdě se také staví k jakýmkoli tradicím či magii, které odsuzuje jako pověru. Hovoříme zde o „kalkulujícím jedinci“ ne v tom smyslu, že by chápal všechny oblasti lidského života z hlediska ekonomické analýzy, ale spíše jde o jeho přizpůsobování se ekonomické oblasti a její přísné racionalitě.

Berger předkládá v této souvislosti dvě propozice, z nichž první ukazuje na vnější propojení kapitalismu a individualismu, druhá na vnitřní spojení určitých komponent buržoazní kultury s kapitalismem.

*„Na daných sociálních a kulturních základech západní civilizace je kapitalismus nezbytnou, ale nikoliv dostačující podmínkou udržení existence individuální autonomie.“*⁸⁵

*„Určité komponenty západní buržoazní kultury, jako aktivnost, racionální inovativnost a sebekázeň, jsou všude nezbytnými předpoklady úspěšného kapitalistického vývoje.“*⁸⁶

Berger tedy neřadí individualismus mezi nutné komponenty pro vzniku kapitalismu, i když je s ním v západní kultuře spojen.

---

⁸³ „vnitřní řízení“ D. Riesman

⁸⁴ BERGER (1995) s. 133

⁸⁵ BERGER (1995) s. 134

⁸⁶ BERGER (1995) s. 134

3.6 Berger a protestantská etika

Otázka významu Weberova konceptu ducha kapitalismu byla již mnohokrát diskutována a vědci v ní zastávali mnoho různých názorů. Berger sám považuje tento koncept za aktuální a hodný pozornosti, nejen z důvodu obrovské intelektuální síly Webera samotného, ale protože vyvolává mnoho otázek. Berger je shrnul do čtyř hlavních okruhů.

Za prvé je tu věčně trvající otázka, zda byl Weberův „duch kapitalismu“ opravdu jednou z hlavních příčin vytvoření moderního kapitalismu. Touto otázkou se zabývalo mnoho generací vědců, počínajíc R. H. Tawneyem.

Další téma hodné debaty je celkové umístění Weberovi teorie v rámci širšího konceptu. Otázka je pak důležitá především při chápání Webera jako určitého antagonisty ke Karlu Marxovi. Tedy „Jaká je role idejí v procesu sociální změny?“⁸⁷

Protestantská etika může být také nahlížena jako klíč k řešení historie dějin a to v podobě neúmyslných a nepředpokládaných důsledků (jistě nebylo záměrem Luthera ani Kalvína, aby jejich učení vedlo ke kapitalismu).

Čtvrtá otázka je podle Bergera nejdůležitější. Při odhlédnutí od teorie, vyvstává empirický problém: „*Do jaké míry je Weberovo pojetí protestantské etiky užitečné pro pochopení vývoje v dnešním světě?*“⁸⁸. Právě tomuto bodu se Berger chce věnovat.

Berger nejprve představuje sumarizaci základních znaků Weberova konceptu protestantské etiky⁸⁹, který spočívá ve změně hodnot a vzorců lidského chování. Weberovu teorii doplňuje o své další poznatky.

Mezi hlavní znaky změny chování podle Weberovy teorie patří: disciplinovaný přístup k práci, ve smyslu nejen tvrdé práce, ale spíše její racionální pochopení jako božího poslání;

---

⁸⁷ „just what is the role of ideas in processes of social change?“ BERGER, L. Peter: *Max Weber is Alive and Well, and Living in Guatemala: The Protestant Ethic Today*. 2004. s. 1

⁸⁸ „To what extent is Weber's notion of the Protestant ethic helpful in understanding developments in the world today?“ Berger (2004) s. 2

⁸⁹ BERGER, L. Peter: *Max Weber is Alive and Well, and Living in Guatemala: The Protestant Ethic Today*. 2004. s. 2

disciplinovaný přístup, který se dále posouvá i do jiných než pracovních sfér, (především v rodině); odsun okamžité spotřeby, který vede ke kumulaci kapitálu. Všechny změny se pak dějí ve světě oproštěném od magie tedy „odkouzleném světě“.

Berger představuje další dva důležité znaky, které Weber ve svém pojetí nezmiňuje. Jedná se o zvýšení pozornosti na vzdělání dětí a tendence k vytváření neelitních seskupení, které se však objevují až v pozdějším protestantismu⁹⁰.

3.7 Je „duch kapitalismu“ stále živý?⁹¹

Jak již bylo řečeno, Berger se zabývá otázkou, zda protestantskou etiku jako soubor změn chování a postojů, lze najít i v současném světě, především pak chce odhalit, zda je tento úhel pohledu vhodný pro vysvětlení současného vývoje a jaký je jeho případný vliv. Poukazuje na výzkumy, které vznikly v centru pro výzkum Bostonské univerzity. Především zmiňuje významnou práci Davida Martina, zabývající se obrovským nárůstem letničního hnutí (pentekostalismu) v Latinské Americe a dále práci Redding Gordon rozebírající hodnoty a životní postoje v Číně.

Při zkoumání protestantské etiky v současnosti je přirozené začít u samotného protestantismu. Ovšem jak sám Weber tvrdil, „duch kapitalismu“ postupem času ztrácí na síle. Proto můžeme nalézt její torza například u dnešních amerických protestantů, kteří se již projevují jen velmi slabou protestantskou etikou.

Mnohem zajímavější se pak jeví pozorování nově vzniklých hnutí, jejichž vývoj můžeme sledovat po celém světě – velmi dobrým příkladem je obrovsky rychlé šíření letničního hnutí, které je v současnosti nejen v Latinské Americe, ale i v subsaharské Africe, východní a jihovýchodní Asii a na spoustě dalších zcela neuvěřitelných míst.

---

⁹⁰ David Martin – buržoazně-protestantská osa Amsterdam-Londýn-Boston

⁹¹ V podkapitole bude vycházeno především z článku BERGER, L. Peter: *Max Weber is Alive and Well, and Living in Guatemala: The Protestant Ethic Today*. 2004

Otázkou tedy je, do jaké míry chování těchto lidí odpovídá profilu vytvořeným Weberem a do jaké míry toto chování souvisí s ekonomickým rozvojem. Při pohledu na podobu hnutí v Latinské Americe nalézáme postoje velmi připomínající chování protestantů v 17. a 18. století. Letniční hnutí se tvrdě vymezuje proti tradiční latinskoamerické kultuře. Jeho základní charakter je silně asketický, prosazuje se zákaz alkoholu a mimomanželského sexu, důraz na disciplínu a pocitovost. Navíc systém je nastaven tak, že rozrušuje starý katolický „compadre systém“, pro který bylo charakteristické užívání si života, velké výdaje a žádné spoření. Letniční kultura také silně vystupuje proti machismu a podporuje feministické hnutí. Ženy se stávají hlavou rodiny a hrají významnou roli ve vzdělávání dětí. Tato genderová problematika přesahující zcela hranice původního Weberova konceptu, hraje významnou roli právě při srovnávání ekonomických a sociálních dopadů, například při srovnání s islámským světem.

Významným faktorem je i makroekonomická úroveň země. Tam, kde jsou podmínky ekonomie pozitivní, se stává změna etiky velmi výhodnou a umožní odstartování významné sociální mobility, která se ve svém důsledku projevuje velkým nárůstem střední třídy (např. Chile, jižní Brazílie). U zemí se špatnými makroekonomickými podmínkami jsou pak tyto změny méně výrazné (např. severovýchod Brazílie).

I když existují výjimky, které Weberovu teorii vyvrací – například „wealth gospel“, celkový pohled podle Bergera dává za pravdu spíše Weberovu konceptu.

Problémem však zůstává, zda má letniční hnutí ve všech částech světa stejné následky. Jak uvádí Berger, v době zveřejnění příspěvku probíhal výzkum letničního hnutí v Africe a zdálo se, že bude na tuto otázku nalezena spíše pozitivní odpověď a ukáže se, že letniční hnutí se projevuje všude stejně. V Africe má však hnutí velmi specifickou podobu, neboť je ovlivněno fenoménem tzv. nezávislých církví, které představují propojení tradičního afrického náboženství s křesťanstvím. I kdyby se však ve výzkumu podobnost nepotvrdila a „weberovský vývoj“ nenastal, lze jednoduše zkoumat, jak toto specifikum ovlivnilo sociální mobilitu a hospodářský vývoj.

Případy ekonomického vzrůstu v jihovýchodní Asii či Japonsku vedou k otázce, jaký podíl na tomto růstu měly specifické kulturní znaky. Někteří vědci se domnívají, že jde o vliv konfucianismu, který se prosadil jak v Japonsku, tak v jihovýchodní Asii. Konfucianismus je ve svých hodnotách velmi podobný protestantismu, i zde jsou vyzdvihovány hodnoty disciplinovaného života, skromnost a střízlivost, zvýšený zájem o vzdělání a v neposlední řadě je v něm opět skryto opovržení magií (Weber viděl konfucianismus jako neasketický a tedy nepříznivý pro rozvoj moderní kapitalismu, ale tento pohled byl ovlivněn jeho zaměřením pouze na imperiální Čínu, kde se skutečně neasketicky projevoval). Jiní vědci však ani tak nevidí příčinu v konfucianismu jako spíše v čínském lidovém náboženství, které je vysoce pragmatické. Berger uvádí studii Gordona Reddinga⁹², která se původně věnovala čínským podnikatelům a v současnosti je rozšířena na oblast Japonska a Jižní Korey. Tato studie zkoumala vliv kulturních faktorů na rozvoj ekonomiky. Sinologové velmi často nesouhlasí s chápáním konfucianismu jako náboženství nebo jako systém sekulární etiky.

Berger tedy nezastává jednoznačný postoj k otázce, které náboženství přineslo ekonomickou kulturu, podle něj je zcela zásadní skutečnost, že kulturní faktory mají vliv na ekonomický rozvoj.

Berger ve svém příspěvku také představuje studii jeho univerzity zabývající se organizací Opus Dei, která byla shrnuta Joanem Estruchem⁹³. I když je Iberiánské katolictví všeobecně považováno za zcela protikapitalistické, právě uvnitř této církve vznikla organizace Opus Dei, která se projevuje znaky silně prokapitalistickými. Tato organizace započala svou činnost ve dvacátých a třicátých letech ve Španělsku a měla za úkol propojit politický a náboženský svět. Jejími členy byli jak kněží, tak laici, jejichž úkolem bylo vést jakýsi kvaziklášterní asketický život. Jak je vidět, tento způsob života opět silně připomíná Weberův popis protestantismu – totiž odklon od života v klášteře odvráceného od světa a obrácení světa do kláštera. Postupem času tato organizace získala silnou politickou moc a tu uplatňovala pro podporu přeměny Španělska na moderní kapitalistickou zemi. Zapojila se také do vzdělávání a pro tyto účely

---

⁹² REDDING, Gordon: *The Spirit of Chinese Capitalism*. 1990

⁹³ ESTRUCH, Joan: *Saints and Schemers: Opus Dei and its Paradoxe*. USA: Oxford University Press, 1995. 320 s.

založila dvě prestižní školy. Nejzajímavější je však nezamýšlený důsledek ekonomického úspěchu Opus Dei (což opět odpovídá teorii Webera), původní záměr propojení Španělska s Fatimou, skončil jeho spojením s Brusel.

Zabývání se otázkou vztahu kultury a hospodářského rozvoje nás velmi často přivádí k problému slučitelnosti této teorie se světem islámu. Obecně se tvrdí, že je inherentně zcela neslučitelný. Podle Bergera však kompatibilní jsou, jak dokazuje příklad Indonésie, země, jejíž věřící jsou muslimové. Stejný pohled má Berger i na pravoslavné křesťanství přesto, že výsledky výzkumu Bostonského institutu vedeného Hefnerem ukázaly, že pravoslavné křesťanství je zcela neslučitelné s moderním kapitalismem. Berger ovšem o tomto výsledku značně pochybuje.

Podle Bergera mohou být „nositelé“⁹⁴ moderní kapitalistické kultury i nenáboženští, například armáda. Armáda v některých společnostech může silně pomáhat prosazení zesvětštěného asketismu a to skrze etiku svých vojáků, kteří žijí racionální a střízlivý život. Tento efekt však může fungovat pouze ve společnostech, kde je armáda nositelem jistého étosu a má tak možnost zasahovat do politického a ekonomického života.

Shrňme-li Bergerův pohled, vidíme, že protestantská etika, kterou zde chápe jako soubor postojů a chování, je dle něj zcela zásadní podmínkou pro vznik moderního kapitalismu, ale samotná nestačí k tomu, aby byla nastartovaná vzestupná mobilita a z chudých se stali lidé s dobrou životní úrovní. Zatímco hodnoty a chování vedoucí k úspěšnému zavedení moderní kapitalistické kultury budou ve všech případech stejné, „nositelé“, kteří budou tuto kulturu prosazovat, se budou lišit⁹⁵.

---

⁹⁴ Weber termín „nositelé“ přímo nepoužívá, hovoří o skupině, jež jako první nese změny chování a novo etiku, tedy nestačí pouze jedinci

⁹⁵ Tato myšlenka odkazuje na Weberovo dílo *Protestantská etika a duch kapitalismu*: „... aby mohl zvítězit (kapitalismus), musel nejprve vzniknout, a to nejen v případě jednotlivých izolovaných jedinců, ale jako způsob nazírání nesený skupinami“, WEBER (1998) s. 200

Při této společenské transformaci není vůbec nutné, aby byly hodnoty a chování napomáhající cestě za moderním kapitalismem vyznávány většinou společnosti. Berger zde hovoří o tzv. „předvoji“⁹⁶, tedy minoritě, vysoce aktivní náboženské i nenáboženské skupině lidí, která slouží jako nástroj pro rozvoj⁹⁷. Postupným rozvojem budou ovlivněny i skupiny, které protestantské hodnoty nevyznávají, a nakonec nevyhnutelně dojde k přeměně celé kultury. Berger tento jev přirovnává k „*přílivu, který zvedá všechny lodě*“⁹⁸. Příkladem takového „předvoje“ mohou být protestanti, Židé, indické kasty či Arméni na Blízkém Východě.

Na počátku ekonomického rozvoje bude velmi pravděpodobně docházet k silnému nárůstu ekonomické nerovnosti⁹⁹, ve prospěch „protestantské“ menšiny. Velký hospodářský úspěch menšiny může vést k silnému posílení závisti a zášti, a je tak velmi důležité, aby v této počáteční fázi vedlo společnost dostatečně schopné politické vedení.

Dalším důležitým bodem je otázka, na kolik je protestantská etika potřebná v pozdějších fázích ekonomického rozvoje. Je samozřejmé, že pokud je kapitalismus úspěšný, vzroste obrovsky produktivita. Lidé si tedy budou moci dovolit pracovat méně usilovně, aniž by tím ohrozili chod ekonomiky. Budou sice stále existovat tvrdě pracující jednotlivci, jakási nová podoba „předvoje“, ale většina lidí si bude moci dovolit pracovní uvolnění. Tato nová zahálka přirozeně povede k změně hodnot, k větší toleranci, lenosti a požitkářství. Berger má představu, že hodnoty a chování mají určitou expirační dobu, která je určena výší HDP. Zatímco v jedné době se mohou postoj a chování zdát výhodné, v jiné době již nikoliv. Berger zde uvádí příklad Japonska a změn hodnot ve společnosti během jednotlivých fází ekonomického rozvoje.

---

⁹⁶ Vlastní překlad v originále: „*vanguards*“

⁹⁷ Berger se tímto pohledem již velmi blíží Maxově tvrzení, že hodnoty a chování jsou konstruovány s ohledem na dominantní ekonomický záměr.

⁹⁸ Vlastní překlad v originále: „*the rising tide which lifts all ships*“. BERGER (2004) s. 11

⁹⁹ Zde je pravděpodobně Berger ovlivněn Kuznetsovovou teorií. Kuznetsova křivka, znázorňuje vztah mezi příjmem a majetková distribucí. Realizuje se způsobem, který lze znázornit v diagramu jako převrácené U – nejprve je tedy prudký vzrůst nerovnosti a později dochází k vyrovnání

Na závěr podle Bergera vyvstává prastarý problém odmítání hodnot novou generací, tedy starý spor mezi rodiči a dětmi. Rozvoj kapitalismu vede k přeměně „tvrdé“ společnosti na „měkkou“ a líná, požitkářská generace přebírá svět vytvořený pracovitými askety.

3.8 Shrnutí

Chceme-li představit Bergerovu teorii formování ekonomické kultury kapitalismu, musíme vycházet z jeho teoretického východiska „ekonomické kultury“, která nám má pomoci nahlížet na vztahy mezi ekonomickými institucemi a ostatními složkami společnosti. Tento termín je do značné míry inspirován Weberovým pojmem „duch kapitalismu“. Aby se Berger vyhnul nařčení z příčinnosti jevů, z čehož byl Weber právě v souvislosti s protestantskou etikou často obviňován, odkazuje na Weberův pojem „spřízněnost volbou“ a nehledá kauzalitu, ale pouze popisuje druh propojení. Hovoří o dvou typech spojení – vnějších či vnitřních. Přičemž shledáme-li, že jsou dva jevy propojeny vnitřně, neznamena to automatickou kauzalitu jevů, ale pouze to upozorňuje na možnost kauzálního vztahu. Podle Bergera je právě protestantská etika na rozdíl od individualismu vnitřně spojena s kapitalismem a jeho kulturou.

V Bergerově práci lze nalézt dvojí interpretaci původní Weberovy protestantské etiky¹⁰⁰.

Zprvce Berger představuje protestantskou etiku jako soubor postojů a chování. Jejich základní znaky vycházejí nejen z Weberova původního pojetí protestantské etiky – disciplinovaný racionální přístup k práci chápáný jako božího poslání, odsun okamžité spotřeby a „odkouzlení světa“, ale přidává i vlastní charakteristiky – zvýšení pozornosti na vzdělání dětí a tendence k vytváření neelitních seskupení, které se však objevují až v pozdějším protestantismu.

Druhá interpretace spočívá ve ztotožnění původní Weberovy protestantské etiky s duchovním kapitálem. Berger chápe duchovní kapitál jako podmnožinu sociálního kapitálu, tak jak jej známe pojetí, které vytvořil Bourdieu. Jedná se tedy o moc, znalosti, vliv

---

¹⁰⁰ V následujícím textu bude používán pojem protestantská etika, tak jak jej chápe Berger, tedy jako duchovní kapitál či souhrn jednání a hodnot

a dispozice, jež jedinec získává svou účastí v náboženském společenství. Aby tento duchovní kapitál mohl plnit funkci podpory vzniku ekonomické kultury kapitalismu, musí vytvářet otevřené sítě vztahů a hodnoty podporující důvěru a spolupráci na poli trhu.

Základní otázka, která pak při studiu jeho díla vyvstává, je popsání vztahu mezi protestantskou etikou a mimoevropskými náboženstvími v zemích s rozvinutým kapitalismem. Hledání odpovědi na tuto otázku však u Bergera není jednoduché, protože problematiku ve své práci obchází, možná se jí dokonce vyhýbá a nepředkládá žádné jasné stanovisko. Zmiňuje-li se o tomto vztahu, činí tak velmi nekoherentně. Můžeme se tedy setkat s názorem, že neevropská náboženství přejímají protestantskou etiku ve tvaru západní etiky a zapracovávají ji do svého náboženského systému. Na druhé straně v některých svých studiích Berger předkládá stanovisko, že neevropská náboženství nalézají protestantskou etiku uvnitř vlastního náboženského systému.

Odpověď na proces vzniku ekonomické kultury kapitalismu bychom měli u Bergera hledat v návaznosti na jeho pojetí teorie multiple modernities, z kterého vychází právě při svém pokusu překlenout Weberovu dnes již vyvrácenou tezi, že moderní kapitalismus nemůže vzniknout v nezápadní kultuře pro absenci racionalizující protestantské etiky. Berger společně s Eisenstadtem tvrdí, že existuje mnoho modernit, ale že jejich podstata je stejná. Podle Bergera je však – na rozdíl od Eisenstadta – právě tato podstata tvořena znaky protestantské etiky. Nezápadní země tedy nemusí přijmout celou západní kulturu, ale pokud se u nich má rozvinout ekonomická kultura kapitalismu, musí jejich etika obsahovat základní prvky protestantské etiky, protože právě ta vytváří základ každého kapitalismu a modernity. Jak však Berger zdůrazňuje, nemusí se jednat pouze o náboženskou etiku (může jít například o etiku vojenskou). Důležité však je, aby tato etika byla přijata skupinou „nositelů“¹⁰¹, neboť ti zajišťují proces rozšiřování ekonomické kultury kapitalismu. Berger tvrdí, že i když jednání a hodnoty vedoucí k ustanovení ekonomické kultury kapitalismu jsou všude stejné, „nositelé“ těchto hodnot se liší. Skupina „nositelů“ se stává jakýmsi „předvojem“ a strhává s sebou postupně zbytek společnosti („*přiliv, který zvedá všechny lodě*“). Na počátku postupně vzniká

---

¹⁰¹ myšlenka ve své podstatě vychází z Weberova konceptu

velká ekonomická nerovnost, která může ohrožovat stabilitu společnosti. Po relativním vyrovnaní ekonomické nerovnosti a etablování ekonomické kultury kapitalismus se protestantská etika stává postupně nevýhodnou a ustupuje. Podle Bergera tak mají hodnoty a postoje určitou expirační dobu závislou na výši HDP.

Práce Petera L. Bergera zabývající se procesem etablování ekonomické kultury kapitalismu je do značné míry pouze transformací Weberových myšlenek na současnou společnost. Berger ve své interpretaci Webera vyzdvihuje kongruenci mezi sociálními významy, neboť Weber se dle jeho názoru zaměřoval na hledání určité volitelné afinity („*spřízněnosti volbou*“), na to jak se určité myšlenky a sociální procesy navzájem hledají v historickém procesu. Ve zrodu kapitalismu jsou pak zásadní skupiny nositelů hodnot a jednání, které napomáhají přenosu těchto hodnot do celé společnosti. Toto pojetí se blíží Marxově pohledu, který tvrdil, že hodnoty a chování jsou konstruovány s ohledem na dominantní ekonomický záměr.

4. Závěr

Práce se tematicky vztahovala k teoriím formování ekonomické kultury kapitalismu dvou osobností – Maxe Webera a Petera L. Bergera – a snažila se odhalit pomocí historicko-srovnávací metody základní názorové shodnosti a odlišnosti obou autorů.

Max Weber nastolil problém ekonomické kultury kapitalismu ve své práci *Protestantská etika a duch kapitalismu*. V ní předložil myšlenku existence určité souvislosti mezi etikou protestantismu a kapitalismem. Podle Webera je to právě nové pojetí smyslu povolání objevující se u protestantských národů, které pomohlo vzniku nové etiky – „ducha kapitalismu“. Na základě tohoto zjištění se dále věnoval studiu nezápádních náboženství a došel k závěru, že se v nich nemůže zrodit kapitalismus pro nepřítomnost racionální protestantské etiky.

Peter Berger rozvíjí Weberovy předpoklady a transformuje je, tak aby byly aplikovatelné na dnešní svět. Navazuje především na jeho pojmy „duch kapitalismu“ a „spřízněnost volbou“ a na jejich základě vytváří své teoretické východisko – termín „ekonomická kultura“. Formování ekonomické kultury chápe Berger zcela v souladu s myšlenkami Maxe Webera. Za základ každého takového procesu považuje protestantskou etiku. Původní Weberovu protestantskou etiku pak interpretuje dvojím způsobem, jako duchovní kapitál a jako sumu postojů a jednání. V jeho dílu bohužel nenalzáme jasnou odpověď na otázku vztahu mezi protestantskou etikou a mimoevropskými náboženstvími v zemích s rozvinutým kapitalismem. Cestu k pochopení jeho teorie můžeme nalézt v návaznosti na jeho pojetí teorie multiple modernities, která mu slouží k překlenutí dnes již vyvrácených Weberových tvrzení, že moderní kapitalismus se nemůže šířit do neevropských zemí. Aby mohla vzniknout ekonomická kultura kapitalismu, musí každá společnost do své etiky přijmout či ve své etice vyzdvihnout prvky protestantské etiky. Tuto etiku pak musí vyznávat skupina „nositelů“, kteří se stanou „předvojem“ konečné kapitalistické kultury.

5. Bibliografie

BERGER, Peter L.: *Kapitalistická revoluce*. Bratislava: Archa, 1993. 296 s.

BERGER, L. Peter: *Max Weber is Alive and Well, and Living in Guatemala: The Protestant Ethic Today*. 2004 příspěvek ke konferenci *The Norms, Beliefs, and Institutions of 21st - century Capitalism: Celebrating Max Weber's The Protestant Ethic and the Spirit o Capitalism* 8. - 9. října 2004 [cit. 2010-02-16]. Dostupný z WWW:<http://www.economyandsociety.org/events/Berger_paper.pdf>.

BERGER, L. Peter, LUCKMANN, Thomas: *Sociální konstrukce reality*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1999. 214 s.

BERGER, Peter L., HEFNER, Robert W.: *Spiritual Capital in Comparative Perspective*. 2003. Příspěvek ke konferenci *Spiritual Capital* říjen 2003 [cit. 2010-03-22]. Dostupný z WWW:<<http://www.spiritualcapitalresearchprogram.com/pdf/Berger.pdf>>.

DURTSCHI, George: *Der Begriff des Kapitalismus bei Max Weber*. Zürich: University Zürich. 1966

EISENSTADT, Shmuel: *Fundamentalism, Sectarianism, and Revolution. The Jacobin Dimension of Modernit*. NY: Cambridge University Press, 1999. 280 s.

EISENSTADT, Shmuel: *Multiple Modernities*. In: *Daedalus*, 2000, roč. 129, č. 1, s. 1-29 [cit. 2010-04-18]. Dostupný z WWW:<<http://www.jstor.org/pss/20027613>>.

ELVERT, Frederik: *Das Kapital religiöser Gemeinschaften - Ideen zur Adaption neuerer Kapitaltheorien in der Religionswissenschaft*. In: *Zeitschrift für junge Religionswissenschaft*, 2007, roč. 2 [cit. 2010-04-30]. Dostupný z WWW:< http://www.zjr-online.net/journal/ii012007/pdf/ZjR_felwert2007.pdf>.

FINKE, Roger: *Spiritual Capital: Definitions, Applications, and New Frontiers*. 2003. Příspěvek ke konferenci *Spiritual Capital* říjen 2003 [cit. 2010-03-22]. Dostupný z WWW:<<http://www.spiritualcapitalresearchprogram.com/pdf/finke.pdf>>.

IANNACCONE, Laurence R.: *Religious Practice: A Human Capital Approach*. In: *Journal for the Scientific Study of Religion*, 1990, roč. 29, č. 1, s. 297–314

LEHMANN, Harmut: *Ascetic Protestantism and Economic Rationalism : Max Weber Revisited after Generations*. Harvard: *Theological Review* 80, 1987. Č. 3, s. 307-320

LOUŽEK, Marek: *Max Weber: Život a dílo Weberovské interpretace*. Praha: Karolinum, 2005. 753 s.

LUCKMANN, Thomas: *The Invisible Religion*. Macmillan, 1967. 125 s.

- MACFARLANE, Alan: *The Origins of English Individualism*. Oxford: Blackwell, 1978. 216 s.
- MARTUCCELLI, Danilo: *Sociologie modernity Itinerář 20. století*. CDK, Brno 2008. 494 s.
- MALLOCH, Theodore Roosevelt: *Social, Human and Spiritual Capital in Economic Development*. 2003. Příspěvek ke konferenci *Spiritual Capital* říjen 2003 [cit. 2010-03-22]. Dostupný z WWW: <<http://www.spiritualcapitalresearchprogram.com/pdf/malloch.pdf>>.
- NEMĚCKÝ, Marek: *Historická sociologie Shmuela Eisenstadta*, in: Jiří Šubrt (ed.): *Historická sociologie*, Plzeň 2007, s. 455 - 470.
- PETRUSEK, Miloslav: *Společnosti pozdní doby*. Praha: Slon, 2006. 459 s.
- SEIDMAN, Steven, GRUBER, Michael: *Capitalism and Individuation in the Sociology of Max Weber*. In: *The British Journal of Sociology*, 1977, roč. 28, č. 4, s. 498-508
- SOMBART, W.: *Der moderne Kapitalismus*. München: Verlag von Duncker & Humblot, 1987. 462 s.
- SPOHN, Willfried: *Eisenstadt on Civilizations and Multiple Modernit*. In: *European Journal of Social Theory*, 2001, roč. 4, č. 4, s. 499–508 [cit. 2010-05-14]. Dostupný z WWW: <<http://club.fom.ru/books/eisenst.pdf>>.
- SWEDBERG Richard: *Max Weber and the idea of economic sociology*. Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1999
- SWEDBERG Richard: *The Max Weber dictionary: key words and central concepts*. Calif. Stanford Social Sciences Stanford 2005 [cit. 2010-05-2]. Dostupný z WWW: <<http://books.google.com/books?id=c3Mcnh8hCgC&pg=PP1&dq=The+Max+Weber+dictionary:+key+words+and+central+concepts&cd=1#v=onepage&q&f=false>>.
- ŠKODOVÁ, M.: *Politická kultura: koncept a mínění české veřejnosti*. CVVM, Praha 2007 [cit. 2010-03-09]. Dostupný z WWW: <http://www.cvvm.cas.cz/upl/nase_spolecnost/100072s_POLIT.KULTURA.pdf>.
- ŠUBRT, Jiří: *Civilizační teorie Norberta Eliase*. Praha: Karolinum, 1996. 106 s.
- ŠUBRT, Jiří (ed.): *Historická sociologie: teorie dlouhodobých vývojových procesů*. Plzeň: Čeněk, 2007. 548 s.
- TURNER, Brian: *Islam, Capitalism and the Weber Theses*. In: *The British Journal of Sociology*, 1974, roč. 25, č. 2, s. 230-243
- WALLERSTEIN, I.: *The Capitalist World-Economy*. Cambridge University Press, NY, 1979. 305 s.

WEBER, Max: *Autorita, etika a společnost: pohled sociologa do dějin*. Praha: Mladá fronta, 1997. 294 s.

WEBER, Max: *Die Protestantische Ethik und der "Geist" des Kapitalismus*. Weinheim: Beltz Athenäum, 1993. 203 s.

WEBER, Max: *Die Wirtschaftsethik der Weltreligionen Hinduismus und Buddhismus*. Mohr Siebeck, 1998. s. 415

WEBER, Max: *Metodologie, sociologie a politika*. Praha: OIKOYMENH, 1998. 351 s.

WEBER, Max: *Gesammelte Aufsätze zur Religionssoziologie*. Band 1, Tübingen, 1983 [cit. 2010-03-15]. Dostupný

z WWW:<<http://www.zeno.org/Soziologie/M/Weber,+Max/Schriften+zur+Religionssoziologie/Die+Wirtschaftsethik+der+Weltreligionen>>.

WOODBERRY, Robert D.: *Researching Spiritual Capital: Promises and Pitfall*. 2003. Příspěvek ke konferenci *Spiritual Capital* říjen 2003 [cit. 2010-03-22]. Dostupný

z WWW:<<http://www.spiritualcapitalresearchprogram.com/pdf/woodberry.pdf>>.